HET LAND VAN AALST

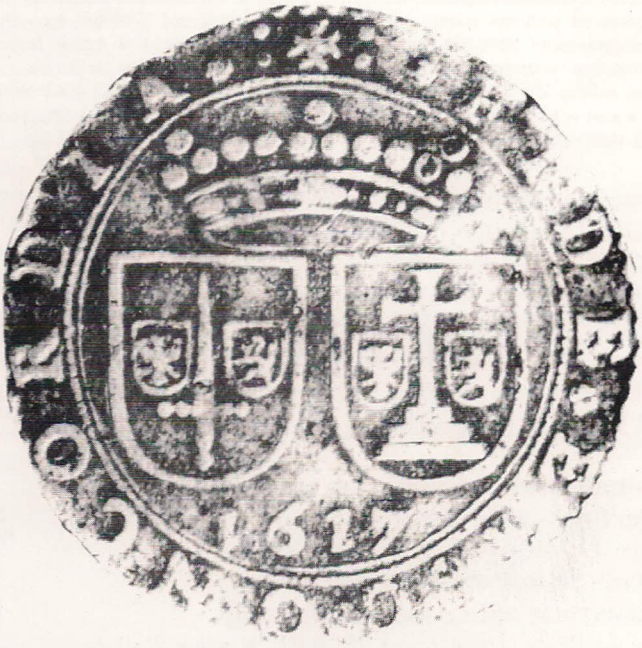

Tijdschrift van de Geschiedkundige Vereniging Het Land van Aalst

Het Land van Aalst
DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT

Uitgegeven door de geschiedkundige vereniging "Het Land van Aalst", met de steun van de Vlaamse Gemeenschap, het Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen, de Stad Aalst en de Stad Ninove.

Prijs voor een jaarabonnement:
Leden: € 15 - Steunende leden: € 22 - Beschermende leden: € 33
Te storten op rek. 000-0586911-61 van Het Land van Aalst,
Bevegemstraat 14, 9620 Zottegem.

De vereniging werd opgericht in 1949 en heeft als werkgebied de gemeenten van de vroegere bestuurlijke eenheid "Het Land van Aalst" in haar grootste uitgestrektheid, alsmede van enkele aangrenzende Oostvlaamse gemeenten (grosso modo de streek tussen Schelde en Dender). Initiatiefnemers en stichters waren + Albert Van Lil (beheerder 1949-66) en + Jozef Van Overstraeten (voorzitter 1949-52). Tot de stichters hoorden eveneens + Arthur Broeckaert, + Hendrik Vangassen (voorzitter 1954-63), + Jozef Van Cleemput, + Jozef De Brouwer, + Valère Gaublomme, + Frits Van Acker, + Basiel Boel, + Marcel Cornelis en + Jules Pieters. Latere voorzitters waren + Jozef Borremans (1953-1954), + Frits Courteaux (1963-1980) en Luc De Rijck (1980-1984) erevoorzitter.

Het bestuur van de vereniging is als volgt samengesteld:
Luc Robijns, voorzitter
Marcel Cock, ondervoorzitter
Freddy Caudron, Lieve De Mecheleer, Wenceslaus Mertens, Marc Uyttersprot (bibliothecaris-archivaris), Geert Van Bockstaele (beheerder), Mieke Van Damme, Dirk Van de Perre (redactiesecretaris), Georges Vande Winkel (bibliografie), Bart Van Langenhove, Wilfried Vernaeve (verslaggever).

Ledenadministratie en algemene correspondentie:
Geert Van Bockstaele, Bevegemstraat 14, 9620 Zottegem
tel. en fax 09 360 19 04
e-mail: Geert.vBockstaele@skynet.be
Redactiesecretariaat en toezending kopij:
Dirk Van de Perre, Hoogstraat 23, 9401 Ninove-Pollare
tel. 054 33 73 27
e-mail: dirk.vandeperre@belgacom.net

E-mail vereniging: landvanaalst@versateladsl.be
Website: http://www.landvanaalst.tk

Elke auteur is verantwoordelijk voor de inhoud van zijn artikel.
Zetel van de vereniging: Krokusstraat 1, 9308 Aalst-Hofstade
Kaftontwerp: Bart Maris
Druk: De Riemaecker Printing, Nukerkeplein 9, 9681 Nukerke 055 21 14 04

ISSN 0778-7731

HET LAND VAN AALST

JAARGANG LVI - 2004

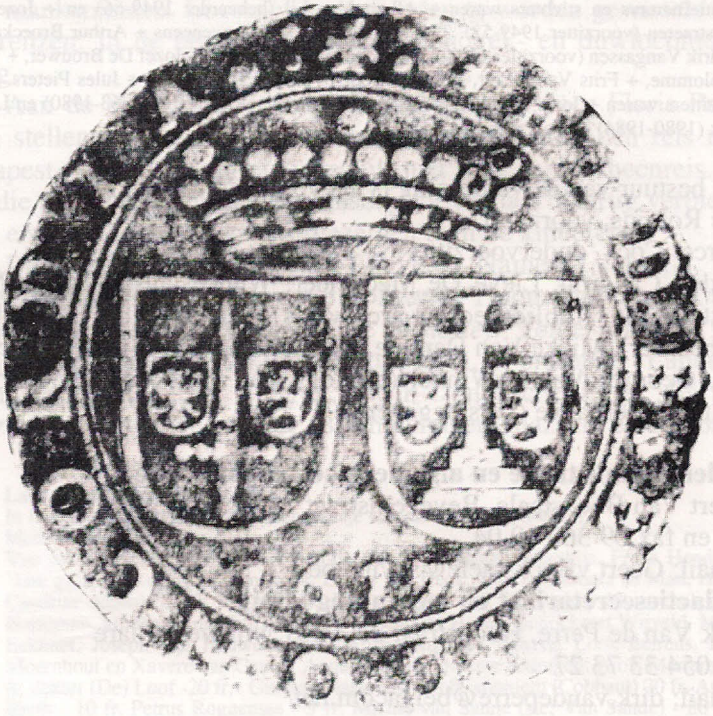

Tijdschrift van de Geschiedkundige Vereniging Het Land van Aalst

Het Land van Aalst

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT

Uitgegeven door de geschiedkundige vereniging "Het Land van Aalst", met de steun van de Vlaamse Gemeenschap, het Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen, de Stad Aalst en de Stad Ninove.

Prijs voor een jaarabonnement:
Leden: € 15 - Steunende leden: € 22 - Beschermende leden: € 33
Te storten op rek. 000-0586911-61 van Het Land van Aalst,
Bevegemstraat 14, 9620 Zottegem.

De vereniging werd opgericht in 1949 en heeft als werkgebied de gemeenten van de vroegere bestuurlijke eenheid "Het Land van Aalst" in haar grootste uitgestrektheid, alsmede van enkele aangrenzende Oostvlaamse gemeenten (grosso modo de streek tussen Schelde en Dender). Initiatiefnemers en stichters waren + Albert Van Lil (beheerder 1949-66) en + Jozef Van Overstraeten (voorzitter 1949-52). Tot de stichters hoorden eveneens + Arthur Broeckaert, + Hendrik Vangassen (voorzitter 1954-63), + Jozef Van Cleemput, + Jozef De Brouwer, + Valère Gaublomme, + Frits Van Acker, + Basiel Boel, + Marcel Cornelis en + Jules Pieters. Latere voorzitters waren + Jozef Borremans (1953-1954), + Frits Courteaux (1963-1980) en Luc De Rijck (1980-1984) erevoorzitter.

Het bestuur van de vereniging is als volgt samengesteld:
Luc Robijns, voorzitter
Marcel Cock, ondervoorzitter
Freddy Caudron, Lieve De Mecheleer, Wenceslaus Mertens, Marc Uyttersprot (bibliothecaris-archivaris), Geert Van Bockstaele (beheerder), Mieke Van Damme, Dirk Van de Perre (redactiesecretaris), Georges Vande Winkel (bibliografie), Bart Van Langenhove, Wilfried Vernaeve (verslaggever).

Ledenadministratie en algemene correspondentie:
Geert Van Bockstaele, Bevegemstraat 14, 9620 Zottegem
tel. en fax 09 360 19 04
e-mail: Geert.vBockstaele@skynet.be
Redactiesecretariaat en toezending kopij:
Dirk Van de Perre, Hoogstraat 23, 9401 Ninove-Pollare
tel. 054 33 73 27
e-mail: dirk.vandeperre@belgacom.net

E-mail vereniging: landvanaalst@versateladsl.be
Website: http://www.landvanaalst.tk

Elke auteur is verantwoordelijk voor de inhoud van zijn artikel.
Zetel van de vereniging: Krokusstraat 1, 9308 Aalst-Hofstade
Kaftontwerp: Bart Maris
Druk: De Riemaecker Printing, Nukerkeplein 9, 9681 Nukerke 055 21 14 04

ISSN 0778-7731

BIJDRAGE TOT DE GESCHIEDENIS VAN DE STAD AALST TIJDENS DE CRISISJAREN 1840-1850. DEEL 1: DE LINNENCRISIS

David MANNAERT

Inleiding

Het is bekend dat de crisis van de jaren 1840 in veel kleine landbouwgemeenten van Zuid- en Binnen-Vlaanderen enorme ravages heeft aangericht. De huisnijverheid - in Vlaanderen vooral de linnennijverheid - kende er, meer dan elders in het land, zijn grootste verspreiding en was op vele plaatsen bijna volledig verstrengeld met het landbouwersbestaan van de meerderheid van de bevolking. Door deze vorm van inkomenscombinatie slaagden heel wat gezinnen er in het hoofd boven water te houden en alvast een minimum aan zekerheid in hun armoedig bestaan in te bouwen. Die "zekerheid" stelde echter niet zoveel voor, aangezien ze berustte op een erg labiel evenwicht dat op elk ogenblik kon verstoord worden. Wanneer men in de jaren 1840 gelijktijdig af te rekenen kreeg met enerzijds het definitief ter ziele gaan van de linnennijverheid en anderzijds met een golf van misoogsten, was het dan ook niet te verwonderen dat duizenden plattelandsgezinnen op de rand van de afgrond terechtkwamen.

De crisis beperkte zich evenwel niet tot het platteland alleen. Ook de steden werden zwaar getroffen, maar bleven in vergelijking wel van de diepste ellende gespaard. We vragen ons af in welke mate Aalst getroffen werd door deze crisis in het midden van de 19de eeuw. Hoe verliep de teloorgang van de linnennijverheid en in hoeverre had de stad te lijden onder de problemen in de landbouwsector? Hoe groot was de armoede er en welke sociale gevolgen bracht de crisis met zich mee?

In dit artikel zullen we ingaan op de linnencrisis, waarbij we aandacht schenken aan het ineenstuiken van de traditionele linnennijverheid en de gelijktijdige opkomst van de gemechaniseerde textielindustrie.

Ruimtelijke situatie te Aalst in de negentiende eeuw

"*Een haast nog middeleeuws stadje, met wallen en vestingen*", zo omschreef Louis Paul Boon het Aalst uit het midden van de 19de eeuw [1]. Dit kleine Oost-Vlaamse provinciestadje aan de Dender, gelegen ongeveer halfweg tussen Brussel en Gent, stelde op dat ogenblik inderdaad nog niet veel voor. Toch vormde Aalst met haar meer dan 1877 ha oppervlakte en om en bij de 15000 inwoners zonder meer de grootste lokaliteit van het bestuurlijk arrondissement.

Naast de kleine stadskern van amper 70 ha 28 a 30 ca bestond Aalst nog uit twee belangrijke wijken extra muros: Mijlbeke en Schaarbeke, samen 1807 ha 10 a 86 ca groot. De bevolking was er in 1840 vrijwel gelijk verdeeld (7771 inw. in de stadskern en 7125 in beide wijken samen). Terwijl de mensen in de stadskern letterlijk opeengepakt zaten (11056 inw./km^2), was dit in de twee (landbouw)wijken veel minder het geval (394 inw./km^2). De dualiteit is dus duidelijk: naast de op en top verstedelijkte kern leunden Mijlbeke en Schaarbeke, ondanks het feit dat hun bevolkingsdichtheid nog heel wat hoger lag dan deze van het arrondissement (233 inw./km^2 in 1841), eerder aan bij het omliggende platteland [2].

De stadskern was bijna volledig gelegen op de linkeroever (ten westen) van de rivier. Dit gedeelte was vroeger versterkt door vesten en grachten, waarvan de laatste pas tussen 1840 en 1850 verdwenen. Schaarbeke lag eveneens links van de Dender en drukte de stadskern als het ware tegen deze rivier aan. Zij was bijna helemaal gelegen in een laagte en bestond toen nog grotendeels uit moerassen, die stilaan zouden worden drooggelegd. Mijlbeke, een wijk aan de overkant van de Dender, was over het algemeen wat hoger gelegen en bestond uit grond van betere kwaliteit. Met uitzondering van enkele plaatsen vormde de ganse wijk één landbouwgebied. Beide wijken verschilden in niets van de omliggende landelijke gemeenten waarin zij onmerkbaar overgingen. Zij waren onderling verbonden door enkele bruggen, waarvan de voornaamste waren: de Sint-Annabrug, tussen de stadskern en Mijlbeke, en de Zeebergse brug ten zuiden daarvan, buiten de stadskern [3].

[1] L.P. BOON, Pieter Daens of hoe in de negentiende eeuw de arbeiders van Aalst vochten tegen armoede en onrecht, Amsterdam, 1971, p. 13.

[2] SAA, Jaarverslag van de stad Aalst 1840, GR 17/11/1841; J. OCKELEY, "Baardegem in de jaren 1845-1850 of de weerslag van de economische crisis op de demografie van een klein plattelandsdorp in het arrondissement Aalst", Het Land van Aalst, 39, 1987, 2-3, p. 97.

[3] SAA, Jaarverslag van de stad Aalst 1840, GR 17/11/1841; F. COURTEAUX en A. VAN LUL, "Aalst: een eeuw evolutie", Het Land van Aalst, 8, 1956, 3-4, p. 170; Ph. VANDER MAELEN, Dictionnaire géographique de la Flandre Orientale, Brussel, 1834, p. 3.

De linnencrisis

"*Indien we de weezenlyke oorzaek der armoede onderzoeken die de beyde Vlaenderen met eene verbaezende snelheyd naer hunnen ondergang sleept, konnen wy de zelve slegts aen de kwyning der linnen-nyverheyd toeschryven; nyverheyd die ofschoon zy voorheen in deze provinciën aen de gulde eeuw deed denken, men thans schynt te willen onderdrukken, indervoege dat men er schier het denkbeeld by het staetsbewind van verlooren heeft*" [4].

De verarming van de bevolking greep rond het midden van de 19de eeuw zo snel om zich heen dat spoedig van "Arm Vlaanderen" werd gesproken. Aangezien Vlaanderen zich tot dan toe vrijwel altijd als één van de welvarendste streken ter wereld had onderscheiden, zal het niemand verwonderen dat deze "historische uitzondering" stof heeft geleverd voor ettelijke publicaties. Het spreekt immers tot de verbeelding hoe een gans volk in een minimum van tijd tot een summum van verpaupering kon terugvallen [5]. Deze omvattende pauperisatie was in de eerste plaats het gevolg van de ondergang van de traditionele linnennijverheid, een langdurig proces dat zijn hoogtepunt bereikte in de jaren 1840.

1. Teloorgang van de traditionele linnennijverheid

"*De vlasnyverheyd voor Belgiën bestaet eeniglyk, wat men ook zeggen mag, in het handgespin, met zyne verdere bewerkingen, weevery, twyndery, etc. 't is deeze die eeuwen en eeuwen den voorspoed van ons land heeft tewege gebragt, 't is deeze die in de twee Vlaenderen 500.000 en meer persoonen bezig hield en hun alle een treffelyk bestaen verschafte. Deeze nyverheyd wordt nu verward met het mecaniek gespin, die men als eene lands-vlasnyverheyd zou willen doen aenzien, in weerwil dit gespin slegts eene byzondere nyverheyd uytmaekt, die de kwyning onzer weezenlyke vlasnyverheyd veroorzaekt*" [6].

[4] SAA, Den Dender-Bode, microfilm nr. 4, 22/11/1846.
[5] C. VANDENBROEKE, Sociale geschiedenis van het Vlaamse volk, Beveren, 1981, pp. 9-10, p. 25, p. 179.
[6] SAA, Den Dender-Bode, microfilm nr. 4, 09/05/1847.

1.1. Combinatie landbouw en linnennijverheid

We beginnen ons verhaal in het 18de-eeuwse Vlaanderen, waar de demografische "revolutie" rond 1700 is gestart. Wanneer er toen sprake was van een duurzame bevolkingstoename, was deze vrijwel volledig aan de plattelandsbevolking toe te schrijven [7]. Dit platteland - waar het natuurlijk accres bij het uitblijven van epidemieën en fasen van oversterfte hoog kon oplopen - bood echter maar een beperkt aantal arbeidsplaatsen, waardoor er doorgaans een teveel aan werkkrachten aanwezig was.

Tot de 18de eeuw werd een dreigende overpopulatie telkens "opgelost" door het surplus te draineren richting steden. Een compleet tegengestelde situatie tekende zich echter af in de 18de en de eerste decennia van de 19de eeuw, toen maar liefst 70 tot 80 % van de bevolking op het platteland woonde en er van landvlucht vrijwel geen sprake meer was. Zo'n doorgedreven ruralisatie was, gezien de beperkte aanpassings- en afzetmogelijkheden in de primaire sector, maar mogelijk geworden door een grondige herschikking van de tewerkstelling op het platteland. De ontwikkeling van alternatieve, industriële activiteiten in de vorm van huisnijverheid was hierbij essentieel. Vooral arbeidsintensieve industrieën waarbij de nadruk lag op het verwerken van inheemse grondstoffen als vlas, koolzaad, tabak of hop kenden een groeiend succes. Doorheen de 18de eeuw zal de secundaire sector op het platteland - in het bijzonder de vlasnijverheid - zelfs zo sterk aan belang winnen, dat sommige regio's als het ware tot geïndustrialiseerde agglomeraties evolueerden [8].

De huisnijverheid werd voor een massa Vlaamse keuterboertjes een noodzakelijke bron van inkomsten en bijgevolg een belangrijk houvast om op het platteland te blijven. Vóór alles bleef men evenwel geïnteresseerd in het landbouwgebeuren. Bij de eerste de beste gelegenheid aarzelde men niet om zich opnieuw sterker in de primaire sector te integreren. Veelal werkten deze mensen tijdens het "hoogseizoen" als landarbeiders, terwijl ze ook de basis van hun eigen onderhoud al die tijd bleven zoeken in het bewerken van een paar honderd roeden akkerland [9].

[7] C. VANDENBROEKE en W. VANDERPIJPEN, "Landbouw en platteland in de Zuidelijke Nederlanden, 1770-1844", in: X., Algemene Geschiedenis der Nederlanden, 10, p. 200.
Van de stedelijke kernen is immers algemeen geweten dat ze, zeker tot het begin van de 19de eeuw, niet zelfstandig konden aangroeien. Men spreekt van de zogenaamde "villes-tombeaux": vermits de sterften er ver boven de geboorten uitstegen, kon de bevolking alleen door inwijking toenemen.

[8] C. VANDENBROEKE, "Sociale en konjunkturele facetten van de linnennijverheid in Vlaanderen (late 14de - midden 19de eeuw)", Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, 33, 1979, p. 171.

[9] ibid., p. 174.

Doordat in meerdere streken van het Vlaamse land de bevolkingstoename vlugger evolueerde dan de huisnijverheid, begon zich tegen het einde van de 18de eeuw een nieuw spanningsveld af te tekenen. De industrialisatie van het platteland had toen blijkbaar een maximum bereikt, waardoor verdere groei onmogelijk was geworden of zeker tot een aantasting van de levensstandaard moest leiden. Toen de supplementaire en noodzakelijke inkomsten uit de linnenindustrie bovendien gingen dalen door toedoen van de buitenlandse concurrentie of door de komst van goedkopere substitutieproducten in de vorm van katoen, werd de toestand spoedig uitzichtloos [10].

1.2. Historisch belang van de linnennijverheid in Vlaanderen

"*Geheel België door wierd het spinnewiel gebezigd; in de beyde Vlaenderen was het handgespin en weevery, buyten de landbouw, de voornaemste en misschien de eenigste nyverheyd. Het werk op het veld geëindigd, hield zy al de ermen bezig*" [11].

De vlasnijverheid is wellicht de oudste nijverheid van ons land. Lang vóór de Romeinse overheersing werd hier al vlas gekweekt en linnen gesponnen. Van de 16de tot in de 19de eeuw zou de linnenindustrie zelfs de hoofdnijverheid van Vlaanderen worden. Aanvankelijk bewerkte de boer zelf het vlas dat hij won en bracht het geweven linnen op de stedelijke markt. Zo had zijn gezin het hele jaar door werk: het begon met het wieden van het vlas; daarna kwam het slijten en het vele werk dat het roten, zwingelen en hekelen met zich meebracht. 's Winters haspelden en sponnen de vrouwen, terwijl de boer of zijn knecht aan het weefgetouw zaten. Sinds de late Middeleeuwen was de boerenstand in ons land zo sterk vermenigvuldigd dat vele boeren op een betrekkelijk kleine oppervlakte land een bestaan moesten zien te vinden. Door vlas te kweken en zelf deze vrucht tot linnen te verwerken, kreeg de opbrengst van het kleine perceel een hogere geldwaarde; even hoog als die van andere, op grotere oppervlakten gewonnen oogsten. Op deze wijze werd het vlas de "providentiële vrucht" voor de Vlaamse boerenstand, die aan de dichte bevolking werk en een levensbestaan verschafte [12].

[10] S C. VANDENBROEKE, Sociale geschiedenis..., p. 19, pp. 22-24.
[11] SAA, Den Dender-Bode, microfilm nr. 4, 29/11/1846.
[12] P. LINDEMANS, Geschiedenis van de landbouw in België, II, Antwerpen, 1952, spp. 214-215.

De landelijke linnennijverheid was in sommige gebieden evenwel meer geconcentreerd dan in andere. In bepaalde arrondissementen - waaronder ook dat van Aalst - zou deze nijverheid zo sterk aan belang winnen, dat er kon gesproken worden van echte "linnenarrondissementen". Het was vooral hier dat de crisis van de jaren 1840 de meeste ellende zou veroorzaken [13].

1.3. Belang van de linnennijverheid in Aalst

Het belang van de linnenhandel op de Aalsterse markt blijkt uit onderstaande tabellen [14]. Er dient evenwel te worden opgemerkt dat de opgegeven aantallen niet enkel betrekking hebben op de Aalsterse productie, vermits ook het linnen van heel wat omliggende gemeenten op deze markt terecht kwam.

Tabel 1: Aangeboden en verkochte stukken lijnwaad in Aalst [15]

Jaar	Aantal weken gegevens	Aangeboden	Verkocht	% verkocht
1847	37/52	22.433	15.843	71
1848	41/52	27.483	17.404	63
1849	48/52	30.115	20.573	68
1850	52/52	31.639	21.918	69

Voor de kalenderjaren 1847-1850 bekomen we voor Aalst - rekening houdend met het aantal weken waarvoor gegevens beschikbaar waren - een gemiddeld aanbod van 627 stukken en een gemiddelde verkoop van 425 stukken linnen per week. Een groot deel van het verkochte linnen ging naar Brussel, Leuven en verder afgelegen bestemmingen [16]. Onder meer daarom werd zo dikwijls aangedrongen op de aanleg van een directe spoorlijn Brussel-Gent via Aalst.

[13] SAA, GR, 17, 06/02/1846; G. JACQUEMYNS, Histoire de la crise économique des Flandres (1845-1850), Brussel, 1928, p. 56.
Naast deze arrondissementele tegenstellingen bestonden er ook opmerkelijke verschillen tussen de steden en het platteland. In 1843 woonde maar liefst 90 % van de linnenarbeiders op het platteland. Door de reeds aangehaalde duale structuur van Aalst zou men mogen verwachten dat niet zozeer in de stadskern zelf, maar wel in Mijlbeke en Schaarbeke - die hoofdzakelijk landbouwgericht waren - de linnennijverheid als huisnijverheid wijd verspreid moet zijn voorgekomen. Het gemeenteraadsverslag van 6 februari 1846 lijkt dit te bevestigen: "les hameaux de Mylbeke et Schaerbeke, où il n'y a que les travaux de la culture, la filature à la main et de la fabrication de la toile étant tombés en desuétude".

[14] P. D'HAESELEER, "The linen-market of Alost (1711-1877)", in: E. AERTS e.a., Studia Historica Oeconomica. Liber Alumnorum Herman Van Der Wee, Leuven, 1993, p. 141.
Als indicator van de totale linnenproductie moeten de officiële marktgegevens nog met 10 % vermeerderd worden voor de linnen kleding voor persoonlijk gebruik, de stukken geweven op bestelling en de stukken die thuis of in de herbergen verkocht werden.

[15] SAA, Den Dender-Bode, microfilm nr. 4, 03/01/1847-29/12/1850.

[16] SAA, GR, 17, 22/03/1845.

Tabel 2: Verkochte stukken lijnwaad in Oost-Vlaanderen en Aalst [17]

Jaar	Oost-Vlaanderen		Aalst	
	Aantal	Indices	Aantal	Indices
1833-1840	924.045		173.087	
gemiddeld	115.505	100	21.636	100
1841	102.315	89	23.618	109
1842	97.066	84	22.071	102
1843	94.314	82	23.616	109
1844	107.064	93	26.293	122
1845	100.755	87	27.422	127
1846	87.512	76	24.872	115
1847	76.476	66	25.720	119
1848	69.582	60	22.071	102
1849	67.508	58	21.971	102
1850	67.872	59	21.918	101

Terwijl Oost-Vlaanderen een uitgesproken daling van de linnenverkoop kende, bleef Aalst voorlopig één van de levendigste centra van de handgaren-linnenweverij. Het handspinwerk vormde in 1849 nog altijd het voornaamste vrouwelijk beroep in de nabijheid van Aalst. Volgens Sabbe kwamen de hoge prijzen en het moeilijk te verkrijgen mechanisch garen het spinnen en weven met de hand ten goede. Eens de mechanische vlasgarenproductie genormaliseerd, verdwenen deze factoren echter. De Kamer van Koophandel berichtte in 1851 de verdwijning van het handspinnen in haar ressort [18]. Men deed er enkel nog een beroep op voor de hoge garennummers, terwijl vanaf 1855 nog uitsluitend met mechanisch garen geweven werd [19].

Dat dit mechanisch garen snel aan populariteit won, leidt geen twijfel. In het stadsverslag van 1840 lezen we het volgende: "*De lynwaden met mekaniek-garen vervaerdigd zyn sedert eenigen tyd op onze merkt verkocht geworden en dezelver getal groeit aan*" [20]. In 1846 werd de mechanisch gesponnen draad - hetzij apart, hetzij vermengd met draad gesponnen met de hand - in alle gemeenten van het arrondissement reeds gebruikt door zowat twee derden van de wevers. Het maandelijks verbruik hiervan werd op dat ogenblik geschat op zo'n 30000 kg [21].

[17] SAA, Den Dender-Bode, microfilm nr. 4, 06/01/1850-29/12/1850; G. JACQUEMYNS, op. cit., p. 161; A. VAN DER HEYDEN, op. cit., p. 21; E. SABBE, De Belgische vlasnijverheid. II. Van het verdrag van Utrecht (1713) tot het midden van de XIXe eeuw, Kortrijk, 1975, p. 500.

[18] RAB, Jaarverslag KVK 1843, 15, 06/08/1843.
Dit ressort omvatte het administratief arrondissement Aalst en strekte zich uit over drie steden (Geraardsbergen, Ninove en Aalst) en 78 gemeenten. Het telde ongeveer 135000 inwoners op een oppervlakte van 47113 ha.

[19] E. SABBE, op. cit., p. 500.

[20] SAA, Jaarverslag van de stad Aalst 1840, GR 17/11/1841.

[21] RAB, Zittingen KVK, 1, 10/05/1846

1.4. Organisatie van de linnennijverheid

1.4.1. Het productieproces

Aanvankelijk bevond de gehele nijverheid zich in één hand: de boer won en bewerkte het vlas, weefde en bleekte het linnen. Naarmate de bloei van de nijverheid toenam, kwam er echter een splitsing in de verschillende werkzaamheden. Het weven en de verdere bewerking van het linnen verdween op de grote boerderijen, terwijl er een stand ontstond van lieden die hoofdzakelijk linnenwevers waren. Zij bleven wel boer, maar hun vlasopbrengst was te klein om al het garen te winnen dat zij voor hun getouw nodig hadden. Volgens vaststaande reglementen gingen zij dit kopen op de vlasmarkt van hun stad. 's Zomers waren ze landbouwer, 's winters wever. Het proletariaat van spinsters en wevers heeft dankzij het vlas gedurende enkele eeuwen fatsoenlijk en rustig kunnen leven. Het bleef honkvast in het geboortedorp, waar het werk en brood vond. Met een beperkt kapitaal kocht men op de markt gezwingeld vlas om het te hekelen, te spinnen en te weven. Zodra het werk af was, kwam het linnen op de markt en dezelfde dag werd daar alweer vlas gekocht. Het geld dat overschoot was het gezinsloon, vermits de vrouw het garen spon dat de man weefde.

Vele van deze "geringe lieden" gingen soms ook bij de grote boeren in daghuur het vlas bewerken. Andere wevers kochten bij de boer zoveel vlas op het veld, als zij en hun gezin konden verwerken. Dat kregen ze dan met negen maanden krediet. Gedurende die tijd bewerkten zij het gekochte vlas tot lijnwaad en als alles verkocht was, betaalden ze de boer. Die werkwijze was vooral gebruikelijk in de streek van Tielt en Oudenaarde, in het Land van Aalst en rond Gent [22].

1.4.2. Het handelsproces

Net als de organisatie van de linnennijverheid was ook de verhandeling van haar producten een complex gegeven. De handel in geweven stoffen nam hierbij de belangrijkste plaats in. De landbouwers-wevers, de zelfstandige wevers en de dagloners leverden hun afgewerkte producten slechts zelden direct aan de verbruikers. Als tussenschakels golden, naast de grote handelshuizen, onder meer de vele handelaars die de stoffen op de markten opkochten om ze nadien

[22] P. LINDEMANS, op. cit., pp. 220-221; K. VANBUTSELE, De Ronsese textielindustrie in de XIXde en begin XXste eeuw, Gent, 1976, pp. 37-38.

voor eigen rekening in binnen- of buitenland te verkopen. Daarnaast had men in de dorpen en steden een aantal winkeliers aan wie de wevers hun stoffen kwijt konden. Tenslotte waren er nog de "kutsers" die van dorp tot dorp trokken om er het geweven linnen op te kopen en het dan verder te verkopen op de markten of daarbuiten. Ze hadden opslagplaatsen in herbergen en kelders van huizen rond het marktplein [23]. Dikwijls moesten de gemeentebesturen maatregelen nemen tegen deze kutsers omdat ze grote hoeveelheden linnen verkochten in de herbergen en zich zo aan de marktreglementen probeerden te onttrekken. Dat dit ook te Aalst het geval moet zijn geweest, blijkt uit de linnenreglementen van 10 augustus 1842 en 26 december 1849 evenals uit een reglement uit 1850 met als titel "Marché aux toiles. Défense de vendre des toiles dans les cabarets" [24].

De meeste tussenhandelaars waren geen industriëlen en hielden zich dan ook afzijdig wat de fabricatie betrof. Terwijl zij het grootste deel van de opbrengst opstreken, waren de arme spinsters en wevers - die slechts enkele centiemen per dag verdienden - economisch totaal van hen afhankelijk [25].

De welvaart van bovengenoemde handelskapitalisten was nauw verbonden met de uitzonderlijke organisatie van de lijnwaadindustrie. Deze kwam neer op een gedecentraliseerd productiesysteem onder controle van een koopman-ondernemer [26]. De voordelen voor deze laatste waren legio. Zo maakte het uiterst mobiele kapitaal - een gevolg van de zeer geringe investering in duurzame productiemiddelen - dat hij geen grote financiële risico's liep en gemakkelijk kon inspelen op vraag en aanbod. Een ander belangrijk voordeel was dat de basisbewerkingen in familiaal verband werden uitgevoerd, waardoor de loonkosten konden worden gedrukt en de fabricatiekosten tot een minimum werden herleid [27].

[23] H. COPPEJANS-DESMEDT, "Bevolking en tewerkstelling in transformatie op het Vlaamse platteland (einde 18de - midden 19de eeuw)", Het tijdschrift van het Gemeentekrediet, 48, 1994, 4, p. 22.

[24] SAA, GR, 16, 10/08/1842; SAA, Recueil des Réglements de la ville d'Alost, 262, nrs. 45 en 46.

[25] G. JACQUEMYNS, op. cit., pp. 103-106.

[26] In het zogenaamde "putting-out systeem" leverde de koopman-ondernemer aan de thuiswerker de ruwe grondstof en eventueel de nodige werktuigen en kocht de geweven stoffen tegen stukloon op. Hij liet ze appreteren door andere ondernemers en bracht ze hierna aan de man.

[27] E. VANHAUTE, Economische en sociale geschiedenis van de nieuwste tijden, Gent, RUG, universitaire cursus academiejaar 2000-2001, pp. 42-45.
Door de combinatie van verschillende inkomens binnen de gezinseconomie diende de koopman-ondernemer maar een deel van de reproductiekosten te betalen (in tegenstelling tot bijvoorbeeld een fabrieksarbeider die men 100 % hiervan moest betalen). Hierdoor kwamen de lonen in de huisnijverheid zwaar onder het overlevingsminimum te liggen.

De industriële revolutie vormde een bedreiging voor deze organisatiewijze. Door de concentratie van de productie zou de harmonie in de huisnijverheid namelijk in het ongerede komen en zouden de handelaars plaats moeten ruimen voor de fabrikanten. Die handelaars konden zich eventueel wel "omscholen" tot fabrikant, maar de meesten onder hen trokken - vasthoudend aan de ingebakken routine en handelend uit eigenbelang - eerder de kaart van de oude huisnijverheid, aangezien deze laatste hen van een aantal vaststaande voordelen verzekerde. Om het totale verval van de oude linnennijverheid tegen te gaan, vormden deze handelaars de zogenaamde "Association nationale pour le progrès de l'industrie linière" [28]. Op de rol die deze vereniging gespeeld heeft, komen we later nog terug.

1.5. Toenemende problemen in de linnennijverheid

1.5.1. De loonproblematiek

Wat oorspronkelijk begon als een extraatje naast de landbouwactiviteiten groeide vaak uit tot de hoofdbezigheid en belangrijkste bron van inkomsten. In sommige streken werd de aanvangssituatie zelfs omgekeerd en werd de landbouw eerder een extraatje bij de linnennijverheid. Die scheefgetrokken situatie was in belangrijke mate medeverantwoordelijk voor de uiteindelijke teloorgang van deze huisnijverheid.

De directe aanleiding was de toenemende concurrentie voor de oude lijnwaadindustrie. Enerzijds was er de opkomst van andere stoffen die snel aan populariteit wonnen, katoen bijvoorbeeld. Anderzijds was er de beginnende concurrentie van het fabriekswezen. Het mechanisch gesponnen garen en geweven linnen van de Engelse fabrikanten won snel aan belang en zou enige tijd later ook door binnenlandse ondernemers geïmiteerd worden. Zolang die mechanisch vervaardigde stoffen duurder en minder in kwaliteit bleven dan het met de hand gemaakte linnen, bleef de huisnijverheid voortkabbelen.

Het duurde echter niet lang of de kwaliteit van de fabrieksproducten overtrof deze uit de huisnijverheid en - minstens even belangrijk - de prijs ervan begon door de toenemende productie te dalen. Volgende passus duidt de conflictsituatie goed aan: "*Men aanzag het garen en linnen volgens de laatste wijze verkregen voor schooner, daarbij men betaalde het niet zoo duur dan het garen met de hand gesponnen en geweven. Wel is waar dit laatste is beter en deugdelij-*

[28] G. JACQUEMYNS, op. cit., pp. 106-107.

ker, wie zal zulks betwisten, maar bedenkt de kooper dit altijd? Velen gaven den voorkeur aan het eerste omdat het uiterlijk meer aan het oog voldoet; het mindere gedeelte, de ware kenners, hielden zich aan het oude en goede" [29].

Nu kwam de oude huisnijverheid pas echt in de problemen. De enige oplossing die de kooplui-ondernemers kenden of wilden kennen om concurrentieel te blijven, was het steeds verder drukken van de lonen van de thuiswerkers [30].
"*Les paysans avaient consenti aux plus cruelles réductions de salaires. Mais il y a des limites à tout, même à la résignation des paysans flamands. Il est un moment où le salaire cesse d'être humain et où l'on préfère abandonner le métier*" [31]. Zo'n politiek van loondalingen kon dus niet tot in het oneindige doorgaan, waardoor het steeds moeilijker werd competitief te blijven ten opzichte van de industriële concurrentie [32].

De bruuske prijsschommelingen, de verscherpte concurrentie in binnen- en buitenland, de protectionistische douanetarieven van de buurlanden en de afzetmoeilijkheden ondermijnden de laatste weerstand van de huisnijverheid; een echte ramp voor vele totaal verpauperde Vlamingen. De massale werkloosheid en schrijnende armoede konden immers maar gedeeltelijk door de fabrieksnijverheid worden opgevangen, vermits de tewerkstellingsmogelijkheden er veel beperkter waren dan bij de oude productiewijze. Hoewel de huisarbeid in de vlasweverij nog lang bleef overwegen, verdween het vlasspinnen als huisnijverheid - door ongeveer 200.000 à 300.000 spinsters beoefend - na de crisis van 1845-1849. In de mechanische spinnerijen waren nadien nog slechts 14.000 werklieden nodig [33].

[29] F. DE CUYPERE, De nijverheid van de stad Aalst in de nationale tentoonstelling van 1880, met de uitvoerige beschrijving van de opkomst, uitbreiding, bloei en huidigen toestand harer verschillige vakken, Aalst, 1880, p. 26.

[30] A. DELOBELLE, "De Denderstreek: sociologische schets van een historische ontwikkeling", Het Land van Aalst, 17, 1965, 2, p. 64.
Lijnwaad dat 4 fr. kostte tussen 1800 en 1828, kostte nog slechts 2 fr. in 1845; ander lijnwaad dat 3,75 fr. kostte in 1820 werd verkocht aan 1,85 fr. in 1845. Een arbeider die per meter lijnwaad 0,45 fr. verdiende tussen 1800 en 1825 ontving nog slechts 0,20 fr. in 1845.

[31] L. VARLEZ, Les salaires dans l'industrie gantoise. II. Industrie de la filature du lin, Brussel, 1904, p. LX, geciteerd in: C. VANDENBROEKE, "Sociale en konjunkturele facetten...", p. 167.

[32] De koopman-ondernemer kon door de doorgedreven decentralisatie geen controle uitoefenen op de arbeidsprestaties van de thuiswerkers, met als gevolg dat de kwaliteitsverschillen in de garens en stoffen erg groot konden zijn. Daarnaast waren grote productiviteitsstijgingen niet mogelijk, aangezien hiervoor aanzienlijke investeringen in nieuwe technologieën en machines nodig waren. Opnieuw vormde de decentralisatie een belangrijke hinderpaal. De ondernemer kon of wou niet investeren, maar greep telkens weer naar het enige middel dat hij kende om de concurrentie het hoofd te bieden: de schamele lonen van de thuiswerkers nog meer aanvreten.

[33] SAA, Den Dender-Bode, microfilm nr. 4, 27/12/1846; M. VAN MEERHAEGHE, "De economie", in: M. LAMBERTY en R.F. LISSENS (red.), Vlaanderen door de eeuwen heen, I, Brussel, 1951, p. 265.

1.5.2. De vlasproblematiek

Het uitmuntende vlas van Vlaanderen was zeer gezocht door de weverijen in het buitenland. Ze kochten het op tegen hoge prijzen, hetgeen voordelig was voor boer en handelaar. De kleine spinsters en wevers werden echter het kind van de rekening: zij waren niet langer in staat deze grondstoffen te kopen en konden dus geen fijn garen of linnen meer fabriceren. Een tijdgenoot merkte hieromtrent het volgende op: "*Mogende vry en zonder rechten uyt het land trekken, koopen de Engelsche en de Fransche, te saemen met onze ryke fabriekanten van mecaniek garen, de eerste en de beste soorten op aen zoo hooge pryzen, dat zy buyten het bereyk van onze arme spinsters, aen haer eygen overgelaeten, gesteld worden; hier uyt volgt dat onze garens met de hand gesponnen dikwils en zelfs gemeenelyk maer van eene geringe soort van vlas zyn, terwyl de hoedaenigheyd van het vlas den grootsten invloed heeft op de hoedaenigheyd van het garen alsmede op deszelfs lynwaeden*" [34].

Gedurende de regering van Napoleon kenden onze vlasboeren en wevers nog gulden tijden. Dankzij de continentale blokkade en onze inlijving bij Frankrijk werd ons linnen duur verkocht. Na 1820 zou het beste inlandse vlas opnieuw door vreemde, vooral Engelse, weverijen opgekocht worden. De mechanisatie van de Engelse weverij maakte het immers mogelijk de productiekosten aanzienlijk te verlagen, waardoor voor de eigenlijke grondstof hogere prijzen konden betaald worden. Als gevolg van deze uitvoerpolitiek zouden heel wat Vlaamse wevers en andere vlasbewerkers werkloos worden.

Rond 1840 verscheen op onze markten vreemd vlas - vooral uit Rusland - dat goedkoper was dan het inlandse. De handelsbalans bleef wel in ons voordeel, maar door de stijgende invoer werden de vlasprijzen erg wisselvallig. Als reactie op de dalende markttendens ging de vlasteelt dan ook achteruit, hetgeen duidelijk blijkt uit volgende tabel [35].

[34] SAA, Den Dender-Bode, microfilm nr. 4, 22/11/1846, 21/02/1847; F.J. VAN DEN BOSSCHE, Lynwaedkwestie-armoede. Verval der lynwaednyverheyd, oorzaek der armoede. Hulpmiddelen, Aalst, 1847, pp. 10-11.
"*De vremde kooplieden moeten of ons vlas of ons lynwaed hebben. Dat bewyzen zy klaerlyk. Geeven wy hun het laetste. Men moet niet gelooven dat het voor den landbouw nadeelig zyn zou, het vlas met uytvoerregten te bezwaeren. Er zou wel min naer buyten trekken, maer ook oneyndig meer in het land verbruykt worden*".

[35] G. JACQUEMYNS, op. cit., pp. 39-40.
Tijdens de linnencrisis leden de landbouwers herhaaldelijk zware verliezen. De daling van de vlasprijzen zette velen onder hen ertoe aan hun vlasareaal in te perken en over te schakelen op meer winstgevende activiteiten zoals de graanteelt.

Tabel 3: Vergelijking van het vlasareaal tot de totale teeltoppervlakte [36]

	Totale teeltoppervlakte	Vlasareaal 1840	%	Vlasareaal 1846	%
Oost-Vlaanderen	218.980 ha	15.142,67 ha	7,22	10.741,43 ha	5,89
Arr. Aalst	39.459,04 ha	2.135,17 ha	6,52	981,33 ha	3,22
Aalst	1.504,50 ha	/	/	62,55 ha	4,15

1.5.3. De kloof op vlak van mechanisering tussen binnen- en buitenland

De vlasnijverheid zoals ze vroeger bestond, was veroordeeld teniet te gaan. Zoals in andere nijverheden had ook hier de oude werkwijze afgedaan: daverende machines overstelpten het geluid van het zacht zoemende spinnewiel. Wie zich nog wou redden, was verplicht de weg der fabriek op te gaan, of zoals Jacquemyns het verwoordt: "*Il fallait abandonner l'ancienne industrie ou périr*" [37]. Nochtans liet de mechanisering en de ommezwaai naar fabrieksarbeid in Vlaanderen lange tijd op zich wachten, zeker wanneer we de vergelijking maken met Groot-Brittannië, dé industriële grootmacht van dat ogenblik.

Toch was België het eerste land op het continent om het Britse voorbeeld na te volgen. Reeds tijdens het Napoleon-regime deed de industriële revolutie haar intrede. Om te vermijden dat Engeland met haar spinnerijen eventuele mededingers de adem zou afsnijden, vaardigde Napoleon in 1810 een decreet uit dat een beloning van 1 miljoen frank voorzag voor de uitvinder van de beste machine om vlas te spinnen. Verschillende pogingen werden ondernomen, maar draaiden telkens op niets uit. De enige die dicht bij het op punt stellen van een vlasmachine was gekomen, was de Fransman Philippe de Girard (1775-1845). De door Napoleon uitgeschreven beloning werd echter niet toegekend en de verdiensten van Philippe de Girard werden pas later erkend, zodat de ontmoedigde uitvinder naar Engeland trok, waar hij met open armen ontvangen werd. Terwijl zijn uitvinding daar vanaf 1820 werd toegepast, kwamen de eerste mechanische vlasspinnerijen in België en Frankrijk pas in 1834 tot stand. De grote technologische en industriële achterstand die zo werd opgelopen, was in belangrijke mate te wijten aan de koppigheid waarmee men aan de oude gewoonten bleef vasthouden [38].

[36] ibid., pp. 412-413; X., Agriculture. Recensement général 15/10/1846, II, Brussel, 1850, p. 263.
[37] ibid., p. 125.
[38] ibid., pp. 72-73; E. SABBE, op. cit., pp. 361-362; M. NEIRYNCK, "Een eeuw geleden: grote economische crisis in Vlaanderen", De gids op maatschappelijk gebied, juli 1948, 7, p. 580; A. VAN DER HEYDEN, op. cit., pp. 20-21.
In 1840 waren er in Engeland meer dan één miljoen spillen in werking, terwijl er in Frankrijk maar 57000 en in België maar 47000 werden geteld.

1.6. Vlaanderen blijft trouw aan het spinnewiel

De mentaliteit van de Vlaamse huisarbeiders vormde een belangrijke hinderpaal voor de aanpassing aan de nieuwe economische omstandigheden. Hun karakter, verknochtheid aan dagdagelijkse gewoonten en onwetendheid zetten hen aan tot een passief verzet tegen iedere vorm van industriële vernieuwing; een houding die hen uiteindelijk fataal zou worden. De toenemende werkloosheid als gevolg van de linnencrisis maakte namelijk dat de meeste thuiswerkers geen kant op konden. Overschakelen op andere beroepsbezigheden was toentertijd helemaal niet zo evident en - zoals we reeds zagen - bleven ook in de fabrieken de tewerkstellingsmogelijkheden beperkt [39].

Het gewone volk werd in haar halsstarrige houding bijgetreden en zelfs aangemoedigd door een deel van de maatschappelijke bovenlaag. Een aantal vooraanstaande personen, in de eerste plaats de linnenhandelaars, hadden immers veel belang bij het voortbestaan van de traditionele manier van werken. Om te voorkomen dat hun "kip met de gouden eieren" zou worden geslacht, pleitten ze bijna onophoudelijk voor de verdediging van de oude productiewijze.

Ook heel wat Vlaamse afgevaardigden - in het bijzonder deze van de linnendistricten - waren fel gekant tegen elk voorstel om de oude werkwijze de rug toe te keren [40]. Ze hielden niet op de superioriteit van het Vlaamse linnen te verkondigen en bleven maar subsidies vragen om deze ter dood veroordeelde nijverheid staande te houden. Al hun argumenten hadden eenzelfde doel: aantonen dat de crisis van het handgespin slechts een tijdelijk kwaad was en tegelijk het verfoeilijke mechanische garen afwijzen. Op deze manier aangemoedigd, bleef Vlaanderen trouw aan het spinnewiel [41].

Op de tribunes van Kamer en Senaat werd de oude nijverheid met de meest naïeve argumenten verdedigd [42]. Zo bleven vele afgevaardigden hardnekkig geloven dat alleen de Vlaamse handspinsters

[39] F.J. VAN DEN BOSSCHE, op. cit., p. 6, pp. 20-21.
De werkloosheid trof de vlasspinners en -spinsters het ergst. Hoewel een deel van deze mensen in de kantnijverheid of in het weven van "zyden pluys" een alternatief vond, bleef de tewerkstelling in deze sectoren erg beperkt. Van Den Bossche merkt hierover het volgende op: "Dat men al de ambagten en nyverheden onderzoeke, men zal geen een vinden, waer er reeds geenen overvloed van is, of die het handgespin vervangen kan. Het is dus noodig dat men aen de arme te spinnen geeve".

[40] Het waren meestal dezelfde afgevaardigden die telkens weer opkwamen voor de belangen van de oude nijverheid. In de Kamer van Volksvertegenwoordigers waren dat vooral De Haerne, afgevaardigde voor Kortrijk; de Foere, afgevaardigde voor Tielt en Eugène De Smet, afgevaardigde voor het arrondissement Aalst. In de Senaat was dat Bonné-Maes, senator voor Roeselare en linnenhandelaar.

[41] G. JACQUEMYNS, op. cit., pp. 100-102, p. 119.

[42] ibid., pp. 113-116.
De strijd tussen de oude en de nieuwe nijverheid gebeurde niet alleen via redevoeringen, maar ook door middel van vlugschriften, brochures en omvangrijke publicaties. Vaak komt de absolute onwetendheid i.v.m. de nieuwe industriële situatie hierin tot uiting.

- dankzij hun goede speeksel - een stevige draad konden produceren en zij aldus de enigen waren die het geheim van het goede linnen in handen hadden. Illustratief hierbij is een citaat van volksvertegenwoordiger Eugène De Smet: "*On a cru que les cylindres et les broches, mus tous à la fois par un moteur unique, auraient pu remplacer les doigts, et que la salive humaine aurait été facilement imitée par une eau préparée artificiellement. On l'avait cru ainsi parce que les inventeurs de mécaniques ignoraient les points essentiels du filage à la main et qu'ils ne savaient pas que la force d'adhésion de la salive, qui en fait une sorte de ciment, était inimitable*" [43].

Eén van de belangrijkste verdedigers van de oude lijnwaadindustrie in Aalst was ongetwijfeld advokaat Frans Jozef Van Den Bossche [44]. Als hoofdredacteur van het katholiek-liberaal weekblad *Den Dender-Bode* wijdde hij verschillende artikels aan de crisisproblematiek. Een bloemlezing hieruit vinden we terug in een publicatie van zijn hand [45]. Van Den Bossche beschouwde het mechanisch gesponnen garen als "*eenen geessel*" van de vlasnijverheid en was een radicaal verdediger van het "superieure" handgespin. Hoewel hij de vrije uitoefening van de mechanische nijverheid niet wou verhinderen, zag hij in het voortleven van de oude nijverheid het enige middel om concurrentieel te blijven [46]. Zijn overtuigingen komen wellicht nog het duidelijkst tot uiting in volgende door hem gestelde retorische vraag: "*Maer is het wel waer, als men eene nyverheyd bezit zoo als ons handgespin, waer van nog geene natie gepoogd heeft de overtreffelykheyd te betwisten, dat het den voortgang volgen is van deeze te laeten te niet gaen, om eene nieuwe nyverheyd, de mecanieke, te omhelzen?*" [47].

Verder loont het de moeite in te gaan op de in 1.4.2. reeds aangekaarte "Nationale Associatie voor de bevordering van de oude linnennijverheid". Deze Associatie werd als naamloze vennootschap op 8 mei 1838 opgericht voor het behoud, de aanmoediging en de vooruitgang van de linnennijverheid en vormde een belangrijke tegenkracht tegen de industriële vernieuwing. Haar hoofddoel was het beter organiseren van de huisnijverheid, zodat deze efficiënter weerstand zou kunnen bieden aan de fabrieksnijverheid. Haar streven naar het verbeteren van de oude handwerktuigen, het verspreiden van nuttige grondbeginselen en goede werkmethodes en het aansporen tot een geest van vervolmaking, moeten in die context gezien worden.

[43] ibid., p. 110.
[44] E. DE RIDDER-DE SADELEER en M. CORDEMANS, Verkiezingen en verkozenen in het arrondissement Aalst, 1831-1878, Gent, 1968, pp. 112-116.
[45] F.J. VAN DEN BOSSCHE, Lynwaedkwestie-armoede. Verval der lynwaednyverheyd, oorzaek der armoede. Hulpmiddelen, Aalst, 1847, 40 p.
[46] SAA, Den Dender-Bode, microfilm nr. 4, 27/12/1846.
[47] F.J. VAN DEN BOSSCHE, op. cit., pp. 6-7.

De basis voor deze instelling werd begin 1838 gelegd door de afgevaardigden Desmaisières en Eugène De Smet. De vereniging was samengesteld uit handelaars, fabrikanten en enkele politici. Het besturend Comité werd voorgezeten door Desmaisières en bestond verder uit Eugène De Smet; Bonné-Maes, senator en linnenhandelaar; Rey sr. en Staes-Vrancken, linnenhandelaars. Dit Comité werd bijgestaan door een algemene raad van 48 leden, waarvan twee derden linnenhandelaars waren. Via kantonale comités in de belangrijke linnendistricten bleven ze constant in verbinding met de spinsters en wevers [48]. De Nationale Associatie stelde alles in het werk opdat de spinsters het spinnewiel niet zouden laten staan en opdat de wevers het handgespin zouden blijven gebruiken. In 1844 werd deze organisatie ontbonden [49].

Dat de Associatie wel degelijk een rol van betekenis heeft gespeeld, blijkt o.a. uit het feit dat de toenmalige Minister van Binnenlandse Zaken De Theux in februari 1840 op haar voorstel een onderzoekscommissie samenstelde die niet alleen tot doel had de toestand van de Belgische linnenindustrie vast te stellen, maar ook te onderzoeken welke aanmoedigings- en beschermingsmaatregelen nuttig konden zijn. Deze commissie bestond uit zes leden, waarvan er maar liefst drie deel uitmaakten van de Nationale Associatie. Tijdens haar zeven maanden durende werkzaamheden bezocht ze 127 lokaliteiten, ondervroeg 499 personen en ondernam studiereizen naar Engeland, Schotland, Ierland en Noord-Frankrijk [50]. Haar resultaten werden gebundeld in de zogenaamde "Enquête sur l'industrie linière" [51].

Laten we de samenstelling van bovengenoemde onderzoekscommissie eens van naderbij te bekijken. Naast voorzitter graaf d'Hane-de Potter, waren er als gewone leden: Cools en De Smet, volksvertegenwoordigers voor respectievelijk Sint-Niklaas en Aalst; de Constatini, secretaris van de "Caisse des Propriétaires" en Henri Joseph Rey, linnenhandelaar. Natalis Briavoinne fungeerde als secretaris [52]. Om de behoudsgezinde kleuring van deze commissie te

[48] SAA, Jaarverslagen van de stad Aalst 1842-1844, GR 16/10/1843, 28/10/1844, 09/10/1845.
Uit deze jaarverslagen blijkt dat er ook te Aalst zo'n kantonaal comité voor de vooruitgang van de oude linnennijverheid bestond. Over haar activiteiten zijn we maar weinig geïnformeerd. Wat zeker vast staat, is dat dit comité zich bezig hield met het zoeken naar manieren om de fabricatie te verbeteren. Verder beval ze betere werkmethoden aan en verspreidde ze de wekelijkse richtprijzen voor de linnenmarkt.

[49] G. JACQUEMYNS, op. cit., pp. 107-108, pp. 112-113; M. NEIRYNCK, art. cit., pp. 581-582.

[50] G. JACQUEMYNS, op. cit., pp. 171-173; J. DEVOGELAERE, De slechte jaren 1840-1850 in het arrondissement Roeselare-Tielt, Anzegem, 1982, p. 73.

[51] X., Enquête sur l'industrie linière, Brussel, 1841, 2 delen, 843 p. + 1301 p. (onregelmatig gepagineerd).

[52] E. GUBIN, "L'industrie linière à domicile dans les Flandres en 1840-1850. Problèmes de méthode", Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis, 14, 1983, 3-4, p. 380.

illustreren, zullen we ingaan op de figuren d'Hane-de Potter en De Smet [53].

Van Eugène De Smet ging een grote conservatieve invloed uit [54]. Zijn diep katholieke overtuiging en virulent antiliberalisme ging namelijk gepaard met een uitermate reactionaire zienswijze. Hij heeft nooit getracht zijn antipathie voor eender welke vorm van vooruitgang te verbergen, of het nu op sociaal, politiek of technologisch vlak was. Het hoeft dan ook niet te verwonderen dat De Smet, als lid van het besturend comité van de Nationale Associatie, een grote afkeer voor de mechanisering koesterde.

Zoals we reeds zagen, stond de genoemde Associatie het behoud van de oude structuren voor. Ze haalde hierbij de slechte kwaliteit van de mechanische draden en de buitensporige kost van de investeringen aan, maar verborg ook de ideologische motieven niet die haar dreven. Het debat rond de linnennijverheid werd namelijk ondersteund door de ideologie van de "goede plattelandsbewoner" die de hele sociale geschiedenis van de 19e eeuw doorkruiste. Het ging er in de eerste plaats om de arbeider te behoeden voor dechristianisatie en hem op het platteland te houden, ver verwijderd van de "verderfelijke" stad. De Smet in het bijzonder engageerde zich met veel overgave in deze kruistocht. Hij verkondigde aan iedereen die het horen wilde dat de huisnijverheid het zekerste middel was om de godsdienst veilig te stellen en sociale troebelen te vermijden; ze was in één woord de bewaker van de orde, van de familie en van de moraliteit [55].

De Smet aarzelde niet om bij het einddocument van de onderzoekscommissie een persoonlijke nota te voegen van maar liefst 100 bladzijden, waarin hij uitvaart tegen de industriële concentratie die de arbeider in de losbandigheid zou duwen, de familie zou verwoesten, zou aanzetten tot alcoholisme en dus zou zorgen voor het morele en materiële verval van de gewone man [56]. Zijn conservatieve zienswijze kunnen we waarschijnlijk nog het best verduidelijken met een citaat uit één van zijn betogen: "*Le filage à la mécanique ne peut être envisagé comme un progrès dans l'industrie linière, mais, au contraire, et pour la fabrication belge surtout, cette invention doit être considérée comme un pas rétrograde qu'on aurait fait faire à l'industrie et qui, si nous la mettons en pratique, nous enlèverait tous nos avan-*

[53] JEen bespreking van de andere leden werd achterwege gelaten, vermits ze niet direct banden hadden met Aalst.

[54] E. DE RIDDER-DE SADELEER en M. CORDEMANS, op. cit., pp. 101-110; R. DE VULDERE, Biografisch repertorium der Belgische parlementairen. Senatoren en volksvertegenwoordigers 1830 tot 1/8/1965, Gent, RUG, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 1965, VII, p. 2950.

[55] E. GUBIN, art. cit., pp. 381-382.

[56] X., Enquête sur l'industrie linière, II, Brussel, 1841, pp. 649-748.

tages exclusifs et les perfectionnements qui nous ont toujours mis au-dessus des autres nations" [57].

In welke mate De Smet ook zakelijke belangen voor ogen heeft gehad, kan eventueel een interessant gegeven zijn voor een verdere detailstudie. Als eigenaar van een katoenspinnerij te Gent, moet hij minstens onrechtstreeks voordeel hebben gehad bij het instandhouden van de oude vlasnijverheid; al was het maar door het binnen de perken houden van de industriële concurrentie van de linnensector.

Als katholiek senator en burgemeester van Elene zat graaf Jean-Baptiste d'Hane-de Potter ook de landbouwkundige commissie van Oost-Vlaanderen voor [58]. Afkomstig uit een oude adellijke familie uit deze provincie, bezat hij omvangrijke grondeigendommen. Dat hij als grondbezitter direct belang had bij de instandhouding van de oude structuren lijkt evident. Door de huisnijverheid te bewaren, bleef de grote demografische druk immers behouden, hetgeen toeliet de pachtprijzen serieus op te trekken. Op deze toenemende pachtdruk komen we in een volgend artikel over de landbouwcrisis uitgebreid terug.

In haar conclusie benadrukte de onderzoekscommissie het noodzakelijk samengaan van industrie en landbouw, vooral in het belang van deze laatste [59]. Ze beval een serie maatregelen aan die reeds door de Nationale Associatie werden aangewend, met de bedoeling de oude linnennijverheid te behouden en te verbeteren. In welke mate het conservatieve karakter van de linnenenquête een gevolg was van de belangenpolitiek van de individuele commissieleden blijft zeer de vraag. De portretten van d'Hane en de Smet maken in elk geval duidelijk dat hun persoonlijke motieven op zijn zachtst gezegd nogal dubieus waren. De resultaten van het onderzoek dienen dus zeker met een korrel zout te worden genomen. De toenmalige overheid zag dit echter onvoldoende in en zou zich op de linnenenquête baseren voor haar beleid ter zake. Zo zouden de Kamers bijvoorbeeld - hiertoe ook aangespoord door de Nationale Associatie en enkele Vlaamse afgevaardigden - steeds grotere subsidies stemmen voor de bestrijding van de crisis [60].

Die extra kredieten waren op zich uiteraard een goede zaak. Alleen werden de gelden geregeld op een slechte manier aangewend, in een wanhoopspoging om de onvermijdelijke teloorgang van de oude linnennijverheid tegen te gaan. Een dergelijke behoudsgezinde aanpak was verantwoordelijk voor heel wat ellende die misschien niet volledig vermeden, maar toch in aanzienlijke mate beperkt had

[57] G. JACQUEMYNS, op. cit., p. 110.
[58] E. DE RIDDER-DE SADELEER en M. CORDEMANS, op. cit., pp. 153-155.
[59] E. GUBIN, art. cit., p. 380, pp. 382-383.
[60] G. JACQUEMYNS, op. cit., p. 173.

kunnen worden. Door op stabiliteit en conservatisme aan te sturen wanneer zich ingrijpende maatschappelijke mutaties aandienden, werd de impact van de crisis immers alleen maar erger gemaakt.

1.7. Initiatieven ter bestrijding van de linnencrisis

Hoewel de overheid vanaf 1840 steeds meer aandacht schonk aan "het probleem van Vlaanderen" slaagden noch de regering Nothomb, noch de regeringen Van de Weyer of de Theux er in een goed afgelijnde linnenpolitiek te realiseren. Ze lieten grote enquêtes uitvoeren, ondersteunden het privé-initiatief en hielden in zekere mate rekening met de aanbevelingen van de Vlaamse afgevaardigden. Hun politiek was evenwel aarzelend en hun maatregelen vaak ondoeltreffend.

In 1842 maakte de Kamer op voorstel van Minister van Binnenlandse Zaken Nothomb 75.000 frank vrij voor het bestrijden van de linnencrisis en opende zo de weg voor het principe van overheidsinterventie. Door die subsidies kon men "magasins de prévoyance" en vervolmakingswerkhuizen oprichten, leraar-wevers uitsturen naar de gemeenten, geperfectionneerde weefgetouwen ter beschikking stellen en lokale leerscholen oprichten.
Op 25 januari 1844 stemden de Kamers een krediet van 210.000 fr., waarvan er 30.000 fr. moest dienen voor de aankoop van machines en weefgetouwen en voor buitenlandse studiereizen. 150.000 fr. was bestemd voor subsidies ten voordele van de linnenindustrie; de resterende 30.000 fr. ging naar werkscholen en leerateliers.

De landbouwcrisis die in 1845 uitbrak, verplichtte de Kamers meer omvattende kredieten te stemmen. De wet van 24 september 1845 opende bij het budget van Binnenlandse Zaken een bijkomend krediet van 2 miljoen frank. De hulp aan de linnenindustrie zou een groot deel van die som opslorpen. Van de 528.913 fr. voor Oost-Vlaanderen ging er 109.033 fr. naar het arrondissement Aalst, maar niets naar de stad zelf. Door de aanhoudende crisis moest er op 20 december 1846 een nieuw krediet van 1.500.000 fr. gestemd worden. Meer dan een miljoen daarvan ging naar de beide Vlaanderen. Dezelfde wet stond ook een krediet van 300.000 fr. toe voor de vervolmaking van de linnennijverheid. Tenslotte vroeg de in 1847 opgerichte regering Rogier aan de Kamers een krediet van 500.000 fr. voor maatregelen met betrekking tot de levensmiddelencrisis in de beide Vlaanderen en in de linnenkantons van de andere provincies [61].

[61] ibid., pp. 173-175, p. 178, p. 440; E. SABBE, op.cit., p. 475.

Enkele initiatieven ter bestrijding van de linnencrisis waren ook voor Aalst van belang en worden hierna besproken.

1.7.1. Nijverheidscomités

In 1839 richtte de "Nationale Associatie voor de bevordering van de oude linnennijverheid" een aantal nijverheidscomités op die moesten helpen om haar ideeën en werkmethodes in de plattelandsgemeenten te verspreiden. De commissie bevoegd voor de linnenenquête van 1840 beval de vermeerdering van deze comités evenals het opvoeren van hun bevoegdheden sterk aan. Met de koninklijke besluiten van 12 augustus en 31 oktober 1843 werd de rol van de nijverheidscomités vastgelegd. Hun officiële opdracht luidde - naargelang de middelen en de noden - "magasins de prévoyance" van grondstoffen op te richten om zoveel mogelijk werk te geven aan de behoeftigen. Ze moesten streven naar het behoud van de eerlijke en goede fabricatie, dienden het gebruik van betere methodes, weefgetouwen en geperfectioneerde werktuigen te propageren en bekwame arbeiders te vormen voor de gemeentelijke nijverheden. Daarnaast probeerden ze nieuwe industrieën in hun respectievelijke gemeenten in te voeren. Hun financiële middelen bestonden uit subsidies van de Burelen van Weldadigheid, gemeente-, provincie- of staatstoelagen en uit privé-giften [62].

De levensmiddelencrisis van 1845-1848 en de steeds groter wordende decadentie van de linnennijverheid, verhoogden het aantal behoeftigen zo sterk, dat de Burelen van Weldadigheid onmogelijk aan alle noden konden voldoen. Van dan af werden de nijverheidscomités over het algemeen beschouwd als de meest geschikte instrumenten om met succes de miserie en haar gevolgen te bestrijden: "*Om de bedelary zoo veel mogelyk te verminderen heeft men bynae in alle gemeentens, nyverheyds-comités ingerigt; deeze willende de arme aen het werk houden, geeven hun vlas te spinnen, geen ander werk vindende om hun binnen huyze bezigheyd te bezorgen. De min behoeftige en de landbouwers in 't algemeen, buyten den tyd dat zy op hunne akkerlanden eene daghuer konnen verdienen, spinnen of laeten spinnen, hebbende liever iets te winnen, hoe kleyn het ook zyn moge, als zonder eenige bezigheyd den tyd door te brengen*" [63].

Als instellingen van weldadigheid, bestemd om tijdelijk een deel van de noodlijdende bevolking te helpen, hebben de comités voortreffelijke diensten geleverd [64]. Op industrieel vlak lieten ze echter veel te wensen over. Dikwijls hield men de arbeiders wel bezig

[62] J. DEVOGELAERE, op. cit., p. 76.
[63] SAA, Den Dender-Bode, microfilm nr. 4, 31/01/1847.
[64] Zo gaven ze in 1846, op het hoogtepunt van hun activiteit, in Oost-Vlaanderen werk en brood aan maar liefst 36724 mensen.

maar verbeterde men het werk niet. In plaats daarvan droegen de comités eerder bij tot het in diskrediet brengen van de oude nijverheid. Ze leverden namelijk minder goed werk dan de particulieren en deden deze laatsten - door de openbare steun waarover ze beschikten - bovendien een desastreuze concurrentie aan [65]. De slechte organisatie van de comités ging op vele plaatsen gepaard met zware financiële verliezen, terwijl haar leden vaak niet over de nodige kennis beschikten om de arbeiders goed te begeleiden. Aangezien de comités niet de gewenste resultaten opleverden, kregen ze na 1847 geen overheidssteun meer. De meeste hielden dan ook vrij vlug op te bestaan; slechts zeer weinige gingen met hun bezigheden door na 1849 [66]. Ook te Aalst heeft een dergelijk nijverheidscomité een tijd lang gefunctioneerd. Naast de burgemeester en de pastoor of één van zijn onderpastoors, maakten ook een lid van het Bureel van Weldadigheid en 4 gewone leden er deel van uit [67].

Na het verdwijnen van deze comités kwam het er op aan de linnennijverheid nieuwe impulsen te geven; een resultaat dat gedeeltelijk bekomen werd door de vestiging van verschillende model- en leerwerkhuizen. Vooraleer hierop in te gaan, vermelden we eerst nog het fenomeen van de werkscholen.

1.7.2. Werkscholen

Onder druk van de sociaal-economische crisis en in het bijzonder om het groeiend pauperisme tegen te gaan, werd tijdens de jaren veertig een groot aantal werkscholen geopend. Het waren instellingen waar kinderen enig elementair onderwijs ontvingen en vooral manueel werk verrichtten zoals spinnen, weven, breien, naaien, kantwerken, borduren,... Vandaar de specifieke benamingen waaronder de werkscholen voorkwamen: spinschool, naaischool, kantschool, kantwerkschool, bloemschool, borduurschool, e.a. De werkscholen waren voornamelijk bestemd voor meisjes uit de laagste inkomensklasse, die er door hun arbeid - in de meeste gevallen kantwerk - een klein loon verdienden en daarmee de financiële gezinslast hielpen verlichten. Ze bezochten de werkschool vanaf hun 6-7 jaar tot de leef-

[65] RAB, Jaarverslagen KVK 1845, 1846, 15, 22/05/1845, 15/03/1846; E. SABBE, op. cit., p. 476.
De Kamer van Koophandel te Aalst merkte op dat de nijverheidscomités de toestand van de vlasnijverheid verergerden. In plaats van de afgewerkte weefsels der ondersteunden te verkopen tegen een geringe winst, verkochten ze deze met verlies, met als gevolg dat het beschikbare budget in weinig tijd wegsmolt en de niet-ondersteunde wever belet werd zijn producten met winst te verkopen: "*Comment veut-on que le tisserand qui doit se réposer sur ses propres ressourses, qui doit obtenir un faible bénéfice pour prix de ses longs et pénibles travaux puisse lutter contre une concurrence qui croit avoir rempli la mission pour laquelle elle est instituée*".
[66] G. JACQUEMYNS, op. cit., pp. 179-185.
[67] SAA, GR, 17, 31/12/1844; SAA, CBS, 186, 19/05/1845; SAA, BVW, 455, 02/07/1845.

tijd van 15-17 jaar en ouder, vaak tot hun huwelijk. Ongehuwde vrouwen bleven er niet zelden heel hun leven werken.

In 1840 telde België enkele tientallen werkscholen. Tien jaar later waren dat er 740. Hun aantal nam toe tot 1857, toen er maar liefst 930 functioneerden met in totaal meer dan 43000 leerlingen. Meer dan de helft ervan situeerde zich in Oost-Vlaanderen, waar in het midden van de 19e eeuw één werkschool per twee lagere scholen geteld werd [68]. De helft van de in 1850 bestaande werkscholen was tot stand gekomen op initiatief van particulieren zoals winkeliers, handelaars en industriëlen. Daarnaast was 33 % opgericht door religieuzen, terwijl de overige waren georganiseerd door weldadigheidsbureaus, gemeentebesturen en onderwijzers. De werkscholen opgericht door gemeentebesturen en -onderwijzers, door priesters en kloosterlingen, waren meestal erkend door het Rijk, waardoor ze subsidies genoten. De niet-erkende of vrije werkscholen lieten vaak te wensen over. De kinderen werden ondergebracht - of beter nog: opeengepakt - in een kelder, op een zolder, in een atelier of een andere ruimte, die inzake verwarming, verluchting, verlichting en hygiënische omstandigheden in het algemeen zelfs niet aan de meest elementaire eisen voldeden.

Wat de "opleiding" aangaat, was er weinig of geen verschil tussen de erkende en de vrije instellingen. In nagenoeg alle werkscholen brachten de kinderen de hele dag door met manuele arbeid, van 's morgens tot 's avonds: 10, 12 soms 14 uren per dag, net zoals de kinderen die in de fabriek werkten. Tijdens de jaren dertig en in het begin van de jaren veertig was de aard van de arbeid nog vrij verscheiden, maar geleidelijk schakelden bestaande en nieuwe werkscholen over op kantwerk, zodanig dat in 1850 driekwart van alle werkscholen kantscholen waren en dat in nog eens 22 % van het overige kwart gedeeltelijk aan kantwerk werd gedaan. Kantwerk bleek het best aangepast aan het karakter van de werkschool en - wellicht de hoofdreden - het rendeerde ook het meest. Ook in en rond Aalst werden een aantal kantwerkscholen opgericht, o.a. bij privé-personen en in het meisjesweeshuis [69].

[68] G. EEMANS-MOORS, Rosalinekant in het Land van Aalst, Aalst, 1984, p. 4.
In 1846 telde de provincie Oost-Vlaanderen niet minder dan 229 kantwerkscholen, verspreid over 181 gemeenten, met in totaal bijna 17000 leerlingen. Dit betekent dat zowat 2/3 van de gemeenten een kantwerkschool bezaten en dat 1/5 van de Oostvlaamse meisjes tussen 5 en 12 jaar er school liep.

[69] SAA, Jaarverslag van de stad Aalst 1846, GR 08/11/1847; SAA, GR, 18, 18/06/1850, 13/10/1850; SAA, Den Dender-Bode, microfilm nr. 4, 07/04/1850.
Zo opende Josephine Ippersielle bijvoorbeeld een kantwerkschool in de Vrijheidsstraat en sloot de Commissie van de Burgerlijke Godshuizen - verantwoordelijk voor het meisjesweeshuis - in 1850 een contract af met de heer Huylebroeck, waarbij de arbeid van de meisjes voor het vervaardigen van kantwerk voor een periode van 3 1/2 jaar werd verhuurd.

In meer dan de helft van de werkscholen stond, naast handenarbeid, ook theoretisch elementair onderwijs op het programma: godsdienst, lezen, schrijven en rekenen. In de praktijk werd echter hoofdzakelijk, zoniet uitsluitend, een religieuze en morele opvoeding verstrekt. De verwaarlozing van dit theoretisch onderricht werd van overheidswege betreurd, maar in de heersende crisistijd onvermijdelijk geacht. Men verschool zich ook achter de druk van de ouders op de schooloverheid om de kinderen zo lang en zo veel mogelijk te doen produceren ter wille van het loon. Openbare en katholieke werkscholen vreesden leerlingen te verliezen aan de private lekenscholen indien ze de arbeidstijd zouden inkrimpen ten voordele van het onderwijs. Het is dan ook niet verwonderlijk dat veel kinderen totaal ongeletterd de werkschool verlieten [70]. Op de toenemende ongeletterdheid komen we nog terug bij de bespreking van de sociale gevolgen van de crisis.

1.7.3. Leerwerkhuizen

Om de strijd met de buitenlandse concurrentie te kunnen aanhouden, waren onze wevers genoodzaakt om in een gegeven tijd meer en betere stoffen te produceren dan in het verleden en zo hun kosten voor het weven te reduceren. Dat resultaat konden ze maar bereiken door betere procédés en het gebruik van geperfectioneerde weefgetouwen en andere instrumenten. De wijze waarop de oude linnenindustrie georganiseerd was, liet wel niet veel ruimte voor industriële vernieuwingen. De stielkennis werd er overwegend van vader op zoon doorgegeven, met als gevolg dat het grootste deel van de wevers enkel in staat was gewone en grove stoffen te vervaardigen. Wanneer de mechanische concurrentie zich begon te manifesteren, kwamen de meesten onder hen dan ook in een ondergeschikte positie terecht. Zoals we hoger reeds zagen, bestond er bovendien veel vooringenomenheid tegenover nieuwe werkwijzen. Omdat de nijverheidscomités geen industriële vernieuwing op gang hadden gebracht, propageerde de in 1847 aangetreden Minister van Binnenlandse Zaken Rogier de oprichting van leerwerkhuizen op het platteland, onder de ogen van de wevers zelf, om hen de voordelen van nieuwe technieken duidelijk te maken [71].

Traditioneel werkende arbeiders zouden er gedurende een periode van 4 tot 6 maanden nieuwe productietechnieken leren, met verbeterde werktuigen omgaan of herschoold worden tot verwante of

[70] M. D'HOKER, "De werkscholen en de leerwerkhuizen", Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis, 10, 1979, 1-2, pp. 165-169, p. 171.
[71] G. JACQUEMYNS, op. cit., pp. 185-187.

nieuwe beroepen. Verwacht werd dat de arbeiders na het verlaten van het leerwerkhuis de procédés en technieken verder zouden verspreiden in hun vroegere werkkring. Hoewel leerwerkhuizen voordien reeds bestonden, gaf het KB van 26 januari 1847, dat de organisatie en subsidiëring ervan regelde, het sein tot de oprichting van enkele tientallen nieuwe. In 1851 functioneerden er 78, waarvan 28 in Oost-Vlaanderen. In de meeste Oost-Vlaamse ateliers stonden de industriëlen zelf aan het hoofd van de leerwerkhuizen en werkten de leerjongens-arbeiders er in hun dienst. Het verlenen van subsidies gaf de regering het recht van toezicht over de correcte uitvoering van de contractueel vastgelegde productie- en arbeidsvoorwaarden.

De vernieuwingen die een aantal leerwerkhuizen in het weven van linnen invoerden, betroffen het leren hanteren van de snelspoel en enkele technische verbeteringen aan de weefstoel. Ze betekenden inderdaad een vooruitgang ten opzichte van de traditionele methodes, maar hadden anderzijds tot resultaat dat de overproductie in de linnensector nog toenam. De leerwerkhuizen - waar naast linnen ook andere textielproducten werden vervaardigd - ontaardden soms in speculatieve ondernemingen, die aan de ondernemers de mogelijkheid boden om zich met overheidssteun van een vast - en vooral goedkoop - arbeidspotentieel te verzekeren, dat eerst in het leerwerkhuis en daarna, al dan niet thuis, in hun dienst verder bleef werken. In de industriële milieus werden de leerwerkhuizen daarom - niet geheel ten onrechte - van oneerlijke concurrentie beschuldigd.

Op sociaal gebied werden werkscholen en leerwerkhuizen als een zegen beschouwd, omdat ze werkgelegenheid verschaften en het pauperisme bestreden. Bovendien hielden ze kinderen en jongeren af van bedelarij en landloperij en brachten ze hen, door de pedagogische waarde die aan de arbeid werd toegekend, kwaliteiten als werkzaamheid, deugdzaamheid en spaarzaamheid bij. Ze droegen bij tot het inperken van de sociale onvrede en collectieve demoralisatie en zo tot het behoud van de sociale orde en de politieke structuren. Ondanks hun tekortkomingen werden de werkscholen en leerwerkhuizen, omwille van het materiële en morele nut voor individu en maatschappij, in de crisis van de jaren 1840 allernoodzakelijkst geacht [72].

Toen er werd besloten tot het oprichten van leerwerkhuizen onder waarborg van de staat kreeg men ook te Aalst een aanbod van overheidswege. Op 11 juli 1843 vroeg de stad een overheidstoelage aan voor het oprichten van een weverij met schietspoelen. Op 9 augustus 1843 liet het provinciebestuur weten dat men bereid was een

[72] M. D'HOKER, art. cit., pp. 170-172.

toelage van 30.000 fr. te geven, mits de stad zekere voorwaarden aannam. De onderhandelingen vlotten echter niet en er kwam niets van terecht.

In december 1848, zes jaar na het aanbod van de regering, verklaarde de fabrikant Theodoor Dommer - tevens schepen, kolonel der burgerwacht, lid van de koophandelskamer en van de werkrechtersraad - zich bereid een modelwerkhuis voor laken en katoenen stoffen te Aalst op te richten en deed hieromtrent een voorstel aan de staat. De onderhandelingen verliepen zo vlot dat reeds op 9 januari 1849 het definitieve contract tussen de provincie en Theodoor Dommer werd gesloten. De overeenkomst gold voor een periode van 5 jaar en hield in dat Dommer de inrichting van een modelwerkhuis met 40 weefgetouwen op zich nam [73]. Hij moest 20 leerlingen aannemen die zouden werken voor rekening van de patroons die hen naar het atelier stuurden, hun loon betaalden en de nodige grondstoffen leverden. Dommer verbond zich ertoe de leerlingen het gebruik van de Jacquardgetouwen aan te leren. De provincie zou - naast een som van duizend frank voor het gebruik en gebeurlijke beschadiging van de weefgetouwen - jaarlijks ook het loon van de door haar benoemde leermeester betalen. Twee weken later, op 25 januari 1849, werd reeds een commissie van toezicht opgericht en op 11 maart begon men effectief te werken.

De oprichting van dit modelwerkhuis had verstrekkende gevolgen: nieuw opgerichte particuliere weverijen konden zo immers onmiddellijk beschikken over geschoold personeel. Het leerwerkhuis nam onder leiding van Theodoor Dommer gestadig uitbreiding, zodat het reeds in 1852 over 50 weeftoestellen beschikte. In dat jaar namen de gebroeders Noël het werkhuis over en bleven nog een tijd voortwerken (vermoedelijk tot 1856). Op aanvraag van de fabrikanten die te zeer onder haar mededinging begonnen te lijden, besloot de staat de school af te schaffen [74].

Ook de firma Breckpot en zoon had met de provincie een contract om een modelwerkhuis in te richten dat, hoewel minder groot dan dat van Dommer, goede resultaten opleverde. Na het beëindigen van het contract, eveneens voor 5 jaar afgesloten, stonden ze het door de staat geleend materiaal af aan Jean Duyckers te Lier, die daar op zijn beurt een modelwerkhuis zou oprichten. In 1853 begonnen de heren Breckpot een zelfstandige weverij, die een goede faam verwierf [75].

[73] SAA, Den Dender-Bode, microfilm nr. 4, 04/02/1849, 11/11/1849.
[74] SAA, Jaarverslag van de stad Aalst 1856, GR 02/10/1857; A. VAN DER HEYDEN, op. cit., pp. 17-18.
[75] ibid., p. 19.

Voor zover we konden nagaan, waren er ook voor de zijdesector 2 leerwerkhuizen. Zo meldt *Den Dender-Bode* dat de heren Impens en Bourricand "*eene werkschool voor het zwart-verwen van den inslag en der getwynde zyde en voor allen anderen zydendraed, en de toebereyding deezer stoffe*" hadden opgericht. In de nationale nijverheidstentoonstelling van 1849 te Gent behaalden ze een verguldde zilveren medaille [76]. Een tweede leerwerkhuis voor het vervaardigen van zijden stoffen kwam er in 1851. In dit gesticht, waar "effene zijde" werd gemaakt, werkten 26 getouwen. De fabrikant stelde ook thuiswevers te werk, vooral in de gemeente Kerksken [77].

1.7.4. Reglementen voor de linnenmarkt

Hoger vermeldden we reeds dat er maatregelen genomen werden om de verkoop van linnen in de herbergen rondom de markt tegen te gaan. De misbruiken hielden daar evenwel niet op. Ook fraude bij de fabricatie zelf moet vaak zijn voorgekomen. Eén van de zaken waartegen men wenste op te treden, was de praktijk waarbij de wevers bij het maken van hun stoffen naast het zuiver handgespin ook mechanisch garen gebruikten. Dit linnen verkochten ze dan als was het echt handgemaakt Vlaams linnen. Hierdoor raakte vaak alle vertrouwen zoek [78].

Een mooie illustratie van de afkeer die bij sommigen leefde tegenover het gebruik van mechanisch garen bij de linnenfabricatie vonden we terug in Den Dender-Bode: "*Het schynt zegt een gendsch blad dat de reputatie van het mekaniekgaren op de vlaemsche merkten nog niet zeer goed is gevestigd, want de lynwaeden met dit slach van garen geweeven, worden niet ligt gekogt, en de boeren vinden niet spoediger te verrigten dan aen den kooper te zeggen dat zy geen mekaniek-garen verweeven hebben. "Bekyk maer, zeggen de boeren, er is geen mekaniek in". Voorleeden vrydag wilde eenen braven weever ook dit deuntje herhaelen, en daer hy het woord mekaniek niet wel onthouden had, zeyde hy tot eenen koopman: "bezie maer, mynheer, er is geen komiek in". Men kan gemakkelyk begrypen dat al de omstaenders in eenen luydruchtigen lach uytborsten*" [79].

De gemeentebesturen werden onder meer door de Nationale Associatie ter bevordering van de oude linnennijverheid aangespoord de nodige maatregelen te nemen tegen alle soorten van fraude. Er

[76] SAA, Den Dender-Bode, microfilm nr. 4, 15/04/1849, 11/11/1849.
[77] F. DE POTTER en J. BROECKAERT, Geschiedenis der stad Aalst voorgegaan van eene historische schets van 't voormalige Land van Aalst, Gent, 1874, II, p. 366.
[78] SAA, Den Dender-Bode, microfilm nr. 4, 31/01/1847; F.J. VAN DEN BOSSCHE, op. cit., p. 15.
[79] SAA, Den Dender-Bode, microfilm nr. 4, 08/11/1846.

werd vooral aangedrongen op het opnieuw bekrachtigen van de reglementen op het houden van de linnenmarkt [80]. Ook het invoeren van een stempel om vervalsingen tegen te gaan werd door velen aanbevolen: "*Om de vervalsching te beletten der lynwaeden met mekaniekgaren, die op de vremde merkten teenemael aen onze voortbrengsels de agting doet verliezen, zou elke gemeente door eenen byzonderen stempel moeten bestatigen welk lynwaed met handgespin en 't welk met mekaniekgaren geweeven is*" [81].

Te Aalst werd op 10 augustus 1842 een nieuw reglement voor de linnenmarkt opgemaakt. Dit reglement maakte onder andere het stempelen van de met de hand vervaardigde lijnwaden verplicht [82].

2. Schets van de textielsector in Aalst

Aan de hand van de industrietelling van 15 oktober 1846 proberen we een beeld te schetsen van het belang van de textielindustrie in het toenmalige Aalst [83]. Vooraleer met concrete cijfergegevens uit te pakken, dienen we eerst enkele kritische opmerkingen te maken i.v.m. deze bron.

Zo moet worden benadrukt dat deze telling slechts een minimale aanduiding geeft van de tewerkstelling in de verschillende nijverheidstakken, hetgeen in het bijzonder geldt voor de belangrijkste Aalsterse sector: de textielindustrie [84]. Ze houdt onder andere geen rekening met de arbeiders die thuis voor rekening van een patroon werkten [85]. Vermits de huisnijverheden evenmin geteld werden, hebben we ook geen zicht op de massa thuiswerkende spinsters en wevers die - deeltijds of voltijds - actief waren in de linnennijverheid [86].

Daarnaast had de economische crisis op het ogenblik van de telling

[80] SAA, GR, 16, 22/09/1840; SAA, Inkomende briefwisseling van de stad Aalst, 31/08/1840.

[81] SAA, CBS, 185, 22/05/1842; SAA, Den Dender-Bode, microfilm nr. 4, 29/11/1846; F.J. VAN DEN BOSSCHE, op. cit., pp. 17-19.

[82] SAA, GR, 16, 10/08/1842; 18, 22/05/1849.
In de jaren 1843 tot 1848 werden respectievelijk 26226, 28868, 29679, 26342, 26343 en 23102 stukken lijnwaad gestempeld.

[83] X., Industrie. Recensement général 15/10/1846, Brussel, 1851, pp. 160-220.

[84] De telling geeft voor de textielindustrie een totaal van 1115 mensen (57 zelfstandigen en 1058 werknemers), hetgeen overeenkomt met 52,8 % van de 2110 opgegeven Aalsterse nijverheidswerkers. De textielindustrie vormt dan ook zonder twijfel de belangrijkste Aalsterse nijverheidstak.

[85] Uitzondering hierop vormt het opgegeven cijfer van 9 voor een patroon thuiswerkende lijnwaadwevers. Er mag echter niet aan getwijfeld worden dat dit een schromelijke onderschatting van de realiteit moet zijn.

[86] N. BRACKE, Bronnen voor de industriële geschiedenis. Gids voor Oost-Vlaanderen (1750-1945), Gent, 2000, p. 185.
De huisnijverheid stelde de organisatoren van de telling voor een probleem. De vrees dat thuiswerkers meermaals zouden worden geteld omdat ze meerdere beroepen uitoefenden en/of voor meerdere fabrikanten werkten, had voor gevolg dat de hele sector buiten de telling werd gehouden.

reeds verschillende nijverheidstakken zwaar getroffen, waardoor een groot aantal arbeiders op dat ogenblik zonder werk zat. De telling geeft dus ook in die zin een onderschatting van het totaal aantal arbeiders. Tenslotte was de betrouwbaarheid van de telling essentieel afhankelijk van zowel de toewijding der uitvoeringsagenten als de waarheidsliefde van de ondervraagde personen. Om de betaling van een deel van de patentrechten te omzeilen, gaven heel wat industriëlen en ambachtslui bijvoorbeeld maar zelden het juiste aantal arbeiders op die zij in dienst hadden [87].

Tabel 4: Textielnijverheid te Aalst in 1846 [88]

Ondernemingen	Zelfstandigen	Arbeiders			Totaal
		M	V	Totaal	
Kantfabrikanten	10		231	231	241
Linnenblekers	6	24		24	30
Lijnwaadwevers (thuis)	9	9		9	18
Lijnwaadweverij (fabriek)	1	28		28	29
Stoffenfabrikanten	2	59	12	71	73
Stoffenververs	10	27		27	37
Vlasgarentwijnders	8	354	9	363	371
Weefseldrukkers	3	234	4	238	241
Wolwevers	1	10		10	11
Touwslagers	4	5		5	9
Fabrikanten zijden stoffen	1	32	13	45	46
Paraplumakers	2	7		7	9
Totaal	57	789	269	1058	1115

De grote groep kantwerksters kan verklaard worden doordat heel wat vrouwen op het ogenblik van de telling het spinnewiel reeds hadden opgegeven ten voordele van het kantklossen. Zowel de concurrentie van het mechanisch gesponnen garen als de oprichting van de talrijke kantwerkscholen spoorden hiertoe aan. Dat de Aalsterse kantnijverheid in de armoedige jaren 1840 aan belang won, blijkt uit het stadsverslag van 1844 [89]. Ook in het arrondissement was de fabricage van kant vrij uitgebreid [90]. Van zodra de kantwerksters echter gelegenheid zagen een meer winstgevende bedrijvigheid uit te oefenen, verlieten zij deze nijverheidstak [91].

[87] G. JACQUEMYNS, op. cit., pp. 57-58; J. DE BELDER en E. VANHAUTE, "Sociale en economische geschiedenis", in: J. ART (red.), Hoe schrijf ik de geschiedenis van mijn gemeente? I: 19de en 20ste eeuw, Gent, 1998, p. 124; H. COPPEJANS-DESMEDT, "Bijdrage tot een kritische studie over de nijverheidsstatistieken uit de jaren 1795-1846", Handelingen van de koninklijke commissie voor geschiedenis, 126, 1960, 1, p. 56; N. BRACKE, op. cit., p. 185.

[88] X., Industrie..., pp. 160-220.

[89] SAA, Jaarverslag van de stad Aalst 1844, GR 09/10/1845.
" Nos fabriques de dentelles dont les produits peuvent rivaliser avec ceux des localités les plus renommées se multiplient successivement".

[90] RAB, Jaarverslag KVK 1843, 15, 06/08/1843.
Dit verslag vermeldt dat het arrondissement zo'n 5000 arbeidsters telde die zich met kantfabricage bezighielden. Jaarlijks produceerden ze voor meer dan 1.000.000 fr. aan kant.

[91] M. VAN MEERHAEGHE, art. cit., p. 265.

Voor het mechanisch gesponnen garen leek een gouden toekomst te zijn weggelegd. Afgaande op de tewerkstellingscijfers lijkt de garentwijnderij in elk geval de meest florerende tak binnen de toenmalige textielindustrie te zijn geweest. Getuige van dit succes vormen de histories van Eliaert-Cools, Cumont-De Clercq en Jelie die hierna aan bod komen.

3. De overwinning van de machines: opkomst van de gemechaniseerde textielindustrie in Aalst [92]

Het "*haast nog middeleeuws stadje*", zoals Louis Paul Boon het Aalst van rond de jaren 1840 beschreef, zou weldra een echte gedaanteverandering ondergaan. Langsheen de Dender schoten hoe langer hoe meer fabrieken "*als giftige paddestoelen*" uit de grond. In het begin stelden deze niet veel meer voor dan een schuur of een bergplaats, maar het duurde niet lang of het waren niet meer de kerktorens die het stadje domineerden, maar de rokende fabrieksschoorstenen. Of zoals Boon het nog verwoordde: "*het was niet meer het geklingel van de beiaard en het kleppen der Sintmaartenskerk dat de dagtijd bepaalde, maar het loeien der fabriekssirenen*" [93].

3.1. De garennijverheid

In 1820 stak Corneille Eliaert-Cools van wal met een eenvoudige garentwijnderij. Drie jaar later richtte hij een spinnerij van naaigaren op waar de producten volledig afgewerkt werden, zodat ze direct voor het verbruik konden dienen. In 1825 bekwam Eliaert-Cools reeds een eervolle vermelding in de tentoonstelling van Haarlem. Wanneer hij in 1835 deelnam aan de nationale nijverheidstentoonstelling te Brussel had hij naast 100 fabrieksarbeiders ook 15 thuisarbeiders in dienst. In 1850 plaatste Eliaert-Cools een stoommachine en richtte zich gans mechanisch in, zodat tegen 1854 bijna alle hand- en schuitmolens verdwenen waren [94].

In 1854 liet hij zijn fabriek over aan zijn schoonzoon Leirens-Eliaert, die in 1864 een met stoommachines aangedreven vlasspinnerij

[92] Naast de hierboven reeds besproken invloed van de werkscholen en leerwerkhuizen waren er in de verschillende textielsectoren uiteraard ook heel wat privé-initiatieven. Aangezien we niet de ambitie hebben om een studie te maken van de Aalsterse industrialisatie beperken we ons tot een bespreking van enkele belangrijke industriëlen en hun respectievelijke activiteiten.

[93] L.P. BOON, op. cit., pp. 13-14.

[94] SAA, Losse stukken commodo en incommodo, 308.
In de periode 1850-1861 kreeg de fabriek van Eliaert-Cools toestemming om een aantal stoommachines te plaatsen. Het begon in 1850 met een stoommachine van 2 pk; in 1852 gevolgd door een machine van 30 pk en in 1856 één van 10 à 12 pk. In 1857 werden er opnieuw twee stoommachines geplaatst (pk niet gespecificeerd) en in 1861 werd het gebruik van een machine van 80 pk toegestaan.

opende nabij de oude Dender. Vanaf dat jaar werkte men er met de Engelse continus, een werktuig voor het twijnen van garen dat de plaats innam van de oude hand- en schuitmolens. Ondertussen was in de omgeving ook reeds een grote blekerij aangelegd [95].

Jean Baptiste Jelie begon als meester-twijnder in 1822 zelfstandig te werken en stichtte de eerste garentwijnderij te Aalst. Bezield met een verbazend doorzettingsvermogen zocht hij zelf steeds naar middelen om de fabricatie van garens te verbeteren. In 1847 vond hij een nieuw systeem uit voor het glanzen van het garen, een uitvinding die hem een onderscheiding bezorgde in de nationale tentoonstelling [96]. Op dat ogenblik stond hij reeds aan het hoofd van één van de belangrijkste Aalsterse nijverheidsgestichten en in datzelfde jaar begon hij de bouw van de fabriek "Filature du Canal", in de volksmond "Jelies" genoemd. In 1852 plaatste hij er een eerste stoomtuig. In 1855 ontving Jelie de grote bronzen medaille in de tentoonstelling van Parijs. In 1856 werden alle verouderde machines door de meest moderne vervangen en werd een oude lijnwaadblekerij aangekocht om er nog een nieuwe garentwijnderij op te richten. In 1859 betoonde koning Leopold zijn waardering voor het werk van Jelie door hem tot Ridder in de Leopoldsorde te benoemen. Twee jaar later verwierf Jelie opnieuw onderscheidingen in de tentoonstelling van Londen.

Ondertussen vond hij nieuwe verbeteringen uit voor het glanzen, bleken en verven van garen en bood met veel succes het hoofd aan de mededinging van binnen- en buitenlandse fabrieken. Hij moest steeds verder uitbreiden om aan de grote vraag naar zijn garens te kunnen voldoen. In 1862 verwierf Jelie de gouden medaille in de tentoonstelling van Londen [97].

Gesticht op het einde van 1839 nam de fabriek van Cumont-De Clercq - die zich vooral toelegde op het vervaardigen van getwijnde garens - een zodanige uitbreiding dat er enkele jaren later reeds een blekerij werd aan toegevoegd. Cumont was de eerste Aalsterse twijnder die zijn garens zelf bleekte. Hij onderscheidde zich door zijn handelskennis en ondernemingsgeest en voerde in 1854 de Engelse continus in. De bestellingen die elk jaar aangroeiden, verplichtten Cumont zijn fabriek uit te breiden en steeds krachtigere stoomtuigen te plaatsen. In de wereldtentoonstellingen van Londen (1851), Parijs (1855) en Wenen (1873) kaapte het huis van Cumont-De Clercq de eerste prijzen weg [98].

[95] A. VAN DER HEYDEN, op. cit., p. 13.
[96] SAA, Den Dender-Bode, microfilm nr. 4, 19/12/1847.
[97] A. VAN DER HEYDEN, op. cit., p. 14.
[98] A. VAN DER HEYDEN, op. cit., p. 14; F. DE CUYPERE, op. cit., p. 32; E. DE RIDDER-DE SADELEER en M. CORDEMANS, op. cit., pp. 126-128; D. PODEVIJN, J. VAN GYSEGHEM en K. BAERT, Van Paternalisme naar Emancipatie. 150 jaar Kamer van Koophandel en Nijverheid van Aalst en Gewest (1841-1991), Aalst, 1991, p. 37.

3.2. De linnennijverheid

De eerste fabrikant die een volledig gemechaniseerde linnenweverij oprichtte te Aalst, was de heer De Kemeter. In 1840 begon hij een weverij in een afhankelijkheid van het kasteel Overhamme. Hij zou er gebloemd tafellinnen vervaardigen, maar de installatie had zijn laatste duit gekost en hij slaagde er niet in te concurreren met de lage prijzen van het met de hand geweven linnen. In 1842 ging hij volledig ten onder. De hulp van de stad die hem op het laatste ogenblik was aangeboden, kwam te laat en men vond geen liefhebbers om nieuwe experimenten te wagen [99].

In 1837 was ook de heer Meert-Moens begonnen met een mechanische weverij voor gewoon linnen. Voor het tafellinnen bleef hij echter tot 1850 met de hand weven. Hij werkte zich moeizaam hogerop en begon in 1840 reeds gebloemd linnen te vervaardigen. In 1842 kocht hij al het materieel van De Kemeter, die dat jaar failliet was gegaan. Van jaar tot jaar verbeterde hij zijn uitrusting en veertig jaar later had hij één van de modernste fabrieken van het land. Hij vervaardigde gewoon en gebloemd lijnwaad, matrassengoed in vlas, werk- en jutegaren en tafellinnen in alle kleuren. Alles werd in de fabriek zelf geverfd en de tekeningen voor het damastlinnen werden door zijn zoon Charles zelf ontworpen. In 1847 behaalde hij een eerste prijs in de nationale tentoonstelling te Brussel [100].

In de kantlijn van deze private industriële initiatieven vermelden we nog dat in de briefwisseling van het stadsbestuur van het jaar 1847 een brief is weer te vinden van de Aalsterse werktuigkundige Charles Goudeau waarin hij het stadsbestuur liet weten dat hij - op last van de provinciegouverneur - twee nieuwe machines had gemaakt, nl. een nieuw handweeftoestel en een nieuwe machine om met de hand te spinnen. Aangezien hij zijn uitvinding te Gent aan het oordeel van het Centraal Komiteit voor de Nijverheid moest gaan onderwerpen en gezien het belang voor hem van het al dan niet aannemen zijner tuigen... "*ayant consacré à la confection de ces objets, tout mon avoir, mon avenir désormais dépend de ces messieurs...*" vroeg hij om deze machines vooraf te mogen laten werken voor de leden van het College en hem daarna, indien zij tevreden waren, een gunstig verslag mee te geven naar Gent [101]. In de nationale nijverheidstentoonstelling van

[99] A. VAN DER HEYDEN, op. cit., pp. 16-17.
[100] ibid., p. 16, pp. 18-19.
[101] ibid., p. 17; SAA, Inkomende briefwisseling van de stad Aalst, 13/04/1847; Den Dender-Bode van 04/04/1847 meldde hieromtrent het volgende: "Thans is het door den heer Goudeau deezer stad uytgevonden getouw om twee stukken te gelyk te weeven, in volle werking, en levert volgens getuygenis der heeren koopmans Props, van Namen en Van Assche zoon, deezer stad, den voldoensten uytslag op".

1849 te Gent werd Goudeau onderscheiden met een zilveren medaille [102].

3.3. De katoennijverheid

De eerste pionier voor de Aalsterse katoenbewerking was de toenmalige pastoor-deken Boone die in 1781 van de stadsmagistraat de toelating kreeg om in de kelders van het belfort een katoen- en wolspinnerij op te richten, waar hij de arme wezen van de stad liet werken. Door het succes van deken Boone kwamen er bijna tegelijkertijd meerdere katoenspinnerijen tot stand. Het Franse keizerrijk noch het Hollandse tijdvak wierp echter de gewenste vruchten af. Na de Belgische onafhankelijkheid van 1830 kwamen vele katoenwevers, -spinners en -drukkers in financiële problemen en moesten hun deuren sluiten.

Toch kwam in deze periode de grote ommekeer langzaam maar zeker op gang. Zo slaagde de firma Van Santen-Van de Wiel er bijvoorbeeld in om zich - ondanks de vele moeilijkheden waarmee ze af te rekenen had - stevig staande te houden en zich in de nationale nijverheidstentoonstelling van 1835 met ere te laten vertegenwoordigen. Op dat ogenblik telde deze katoenspinnerij reeds 100 fabrieksarbeiders, met daarnaast ook nog 50 thuisarbeiders [103].

In 1840 richtten de gebroeders Van Der Smissen de eerste grote Aalsterse katoentwijnderij op. De eerste jaren werkte men er nog met handmolens, maar reeds in 1851 werden deze vervangen door de Engelse continus. In 1853 werd een katoenspinnerij aan hun bestaande twijnderij toegevoegd.

3.4. De zijdenijverheid

Hoewel de zijdenijverheid reeds vele eeuwen bestond, duurde het zeer lang eer zij ook in de Nederlanden ingang vond. Het was pas rond 1830 dat men hier te lande een eerste poging deed om zijdewormen te kweken en zo de nodige grondstof te bekomen. Het klimaat vormde echter een onoverwinnelijke hinderpaal en de poging mislukte volkomen, zodat men verplicht bleef de ruwe zijde in vreemde landen aan te kopen.

[102] SAA, Den Dender-Bode, microfilm nr. 4, 11/11/1849.
[103] A. VAN DER HEYDEN, op. cit., pp. 10-11.

Aangetrokken door de grote aanmoedigingspremies uitgeloofd door de staat, werden er in 1839 toch personen gevonden die de zijdenijverheid te Aalst op dreef brachten [104]. Na enkele jaren moest men - ondanks de hulp van stads- en staatsbestuur - nochtans ook deze tweede poging opgeven. In 1851 werd door de heer Levionnois-Dekens een nieuwe poging gedaan om te Aalst een zijdenijverheid tot stand te brengen. Hij deed hiervoor een beroep op Duitse specialisten en werklieden en slaagde erin alle moeilijkheden te boven te komen. Toen hij zijn fabriek in 1872 overliet aan Adriaan Smits, was deze reeds zover gemoderniseerd dat ze weldra haar mededingers overtrof [105].

Ten koste van heel wat uitgebuite arbeiders, ontpopten vele van deze fabriekseigenaars zich weldra tot almachtige heersers. Zo verhaalt Louis Paul Boon in zijn boek over Daens bijvoorbeeld op indringende wijze over de macht van Eliaert-Cools: "*Toen zijn dochtertje Adelaide tien jaar was geworden, kon hij met het gewonnen fortuin het prachtige buitengoed Kasteel Overham kopen, een historisch erf met ruim zestig hectaren bos en tuin. Adelaide en haar jongere zusje konden erin stoeien en verloren dwalen. Toch vergat ze nooit hoe ze als kind de snelle opgang van vaders fabriek had meegemaakt, waar de loonslaven in vuil en stof werkten, door spinmolens werden gegrepen en de handen afgerukt, en in enge steegjes en besloten binnenkoertjes uitzichtloos verkommerden. ... Als achttienjarige was ze een zeer mooi meisje ... en liet haar vader een beeldhouwer komen om haar in marmer te vereeuwigen. Hij stelde haar voor als de Heilige Maagd...beeld dat ze niet elke dag onder ogen wenste te krijgen, want zo gauw ze gehuwd was schonk ze het aan de Sintmaartenskerk, waar het nog steeds prijkt. Ik zal niet bitter worden, maar wie erbij neerknielt, knielt zonder het te beseffen voor de macht en de heerschappij der garenfabrikanten van de negentiende eeuw*" [106].

Hoewel de historische waarde van een roman sowieso beperkt blijft, vonden ook wij op zijn minst aanduidingen dat de latere textielbaronnen door hun economische machtspositie een aanzienlijke invloed hadden op o.a. het stedelijk beleid. Zo slaagde Eliaert-Cools er bijvoorbeeld zonder problemen in om de afschaffing van het Peterseliestraatje te bekomen. Op die manier kon hij - door twee aangrenzende eigendommen te integreren - zijn fabriek uitbreiden.

[104] In 1846, op het ogenblik van de industrietelling, was Aalst de enige lokaliteit in Oost-Vlaanderen die een fabriek van zijden stoffen telde.
[105] A. VAN DER HEYDEN, op. cit., p. 8.
[106] L.P. BOON, op. cit., p. 15.

Hoewel de meningen in het rapport commodo en incommodo verdeeld waren, keurde de gemeenteraad de verkoop van dit straatje aan Eliaert-Cools met 6 stemmen tegen 3 toch goed. Blijkbaar woog het economisch belang zwaarder dan het feit dat zo bijvoorbeeld een brandweg naar de Dender kwam te vervallen. De tewerkstellingsmogelijkheden werden door Eliaert-Cools trouwens uitgebreid aangehaald als argument voor de afschaffing: "*Cette suppression sera une véritable amélioration pour la ville et un grand bien-être pour la classe ouvrière, en ce qu'elle amènera à l'extension d'une fabrique qui occupe déjà tant de bras*" [107].

In de jaren 1840 werd de bevolking ook nog getroffen door een zware landbouwcrisis, die we in een volgend artikel zullen belichten.

D. Mannaert
Kapelhofstraat 11
9420 Erpe-Mere

Overzicht van de gebruikte afkortingen

CBS	Verslag College van Burgemeester en Schepenen Aalst
GR	Verslag Gemeenteraad Aalst
KUL	Katholieke Universiteit Leuven
KVK	Kamer van Koophandel Aalst
NIS	Nationaal Instituut voor de Statistiek
RAB	Rijksarchief Beveren
RAG	Rijksarchief Gent
RUG	Rijksuniversiteit Gent
SAA	Stadsarchief Aalst

[107] SAA, GR, 16, 07/01/1842, 01/02/1842, 18/05/1842; SAA, GR, 17, 03/05/1848, 26/05/1848; SAA, Stadsakten Aalst, 271, nr. 54, 22/11/1841; SAA, Stadsakten Aalst, 271, nr. 103, 17/05/1848; SAA, Inkomende briefwisseling van de stad Aalst, 08/10/1841.
Ook andere nijveraars speelden naar best vermogen het argument van de werkgelegenheid uit om de goedkeuring van infrastructurele veranderingen te bevorderen. Een voorbeeld hiervan was weduwe Van Branteghem die het graven van een bornput voor haar blauwververij in de Vrijheidsstraat aanhaalde *"om door gebrek aen water hare knegten niet moeten wegtezenden en vervolgens verscheydene huyshoudens in de armoede niet te zien dompelen"*.

DE GERAARDSBERGSE OORKONDERS VAN 25 FEBRUARI 1381 (Deel 5) *

Prosopografische en zegelkundige identificatie-elementen voor een sociale stratificatie

Marcel COCK
Geert VAN BOCKSTAELE

A. LIJST VAN OORKONDERS

41. Pelic, Jan de (Peelc, Peelct, Pelc, Pelec, Pelict, Pelijc) [1]
42. Pelic , Symoen de

Symoen de Pelic treedt nog juist vóór het midden van de 14de eeuw toe tot de bestuurslichamen van de stad. In 1342 en 1348 is hij gezworene (OPSOM., p. 209), vermoedelijk als vertegenwoordiger van de ambachten uit de lakensector. Daarna kent zijn politieke loopbaan het klassieke verloop. Onmiddellijk na 1350 verwerft hij minstens drie schepenambten: in 1351 o.a. met **Heinric Bosscaert**, in 1352 en in 1358 met **Symoen de Ruwe**, **Raesse van Bulleghem** en nogmaals met **Heinric Bosscaert** (OPSOM., p. 215). In 1357 is hij bovendien ook Heilige Geestmeester, waarvoor van hem precies toch al enig sociaal aanzien in de stad mag worden verondersteld.

In het decennium van zijn schepenmandaten verankert Symoen zich verder ook economisch in de stad: in 1354 en 1355 koopt hij niet minder dan 60 schellingen renten op huizen in de Brugstraat, de Peinstraat en het Klein Putsemeinstraatje [2] (HOSP. 1, 165, 165a en 174). Zelf woont hij in de Ham, waar hij in 1374 aan de grafelijke ontvanger 26 deniers cijnzen betaalt (ARA., 45.282, f° 7v). In 1395 is Symoen reeds overleden; het grafelijke cijnsregister van 1395 geeft zijn voormalige goederen in de Ham aan bij zijn erfgenamen (7 deniers cijns), bij zijn zoon Jan (7 deniers cijns), bij Jan Schevael (24

[*] 'Deel 1' met bronnenopgave en gebruikte afkortingen, 'Deel 2', 'Deel 3' en 'Deel 4' van deze bijdrage verschenen reeds in: Het Land van Aalst, 54, 2002, p. 153-167; p. 263-276 en 55, 2003, p. 51-69 en p. 132-152.

[1] Het is aangewezen om deze oorkonders omwille van hun familieband samen te behandelen. Alhoewel het niet uitdrukkelijk wordt vermeld, heeft het er alle schijn van dat Jan de zoon van Symoen is. De oorkonde van 1381 schrijft 'jan de pelijc' en 'symoen de pelic'. Om de eenvormigheid schrijven wij verder 'de Pelic'.
A. Schrever rangschikt de naamdragers van deze familie onder de naam 'Pelik' (Bijdrage tot de studie van de Persoonsnamen te Geraardsbergen, I, p. 42).

[2] Het Kleine Putsemeinstraatje of ook het Molenstraatje is de huidige Brandstraat.

deniers cijns) en bij Mahieu Robbins (6 deniers cijns) [3] (ARA., 45.283, f° 11 r-v).

Mogelijk heeft Symoen wel drie zonen: dat kunnen naast Jan ook nog Symoen de Jonghe en Gillis zijn [4].

Jan de Pelic, die quasi hetzelfde wapenzegel heeft als zijn vader, is in een rentelijst uit 1382 van de Geraardsbergse abdij belast met een rente van 2 schellingen en 6 deniers parisis [5]. Hij lijkt zich, behalve bij het zegelen van de oorkonde van 1381, op geen enkel ander moment in te laten met het openbaar bestuur van de stad.

Symoen de Pelic de Jonghe loopt volgens de baljuwrekeningen van 1377 tot 1380 boetes op voor een bedrag van 5 schellingen tot 3 pond, omdat hij bij de productie van zijn lakens diverse bepalingen van de lakenkeure overtreedt [6] (ARA., 886, 887 en 890). Hij kan dus ook al de oorkonder van 1381 zijn, alhoewel het aannemelijker moet zijn om voor die toch belangrijke politieke beslissing van 25 februari 1381 (n.s.) het prestige van Symoen de Pelic (de Oude) – hij bekleedt in de oorkonderslijst de 12de rang op de 69 personen - te aanvaarden.

Het is enigszins verwonderlijk dat 'meester' Gillis de Pelic, die een generatiegenoot van Jan is geweest, niet bij de besluitvorming rond de onderwerping van de stad aan de graaf in 1381 betrokken is.

[3] Het register vermeldt onder de cijnzen in de Ham ook 'Symoen spelixs oer 7 d. op de stede in hunnegem'.
Een Mahieu Robbins is o.m. pachter van de accijnzen op het laken in 1441 en op het bier in 1442 (GIERTS, p. 41-42).

[4] Voor het vaststellen van de verwantschap is, naast het vermelden van de toevoeging 'de Jonghe' bij de familienaam als mogelijk onderscheid tussen zoon (de jonge) en vader (de oude), ook de vermelding in het cijnsregister van 1395 belangrijk, waar onder de met cijns belaste goederen in de Ham na de opgave van 'symoen spelixs oer' dadelijk de verwijzing 'jan de pelic vij d. fuit sins vaders' volgt (ARA., 45.283, f° 11v).
Andere leden van de familie 'de Pelic' zijn ook nog Ida, die in 1392 kloosterzuster is in de abdij van Beaupré te Grimminge en van de stad jaarlijks 8 pond par. als lijfrente krijgt uitbetaald (ARA., 35.231, f° 9v; 35.233, f°6v) en ook nog Beatrijs, die in 1398 voor 22 schellingen parisis issuerechten betaalt bij de verkoop van een erfelijke rente (ARA., 35.233, f° 5r).

[5] Voor de beschrijving van de wapenzegels, zie infra 'B. Zegelkundig album', nrs. 41 en 42.
Het renteboek rangschikt onder de renteplichtigen in de 'penstrate et alibi' o.a. 'johannes de peelct'; de abdij heeft een chirograaf van de overeenkomst 'habemus cyrographum' (RAR., Sint-Adriaansabdij, inv. 265, f° 24r). Eerder (o.m. bij de notities over de oorkonders nr. **35. Woutere van der Muelen** en nr. **40. Gheraert Paddepoel** – Het Land van Aalst, 55, 2003, p.137, noot 11 en p. 145, noot 36) namen wij aan dat dit perkamenten renteboek in 1366 werd opgemaakt, zoals op de omslag ervan wordt aangegeven. Nader onderzoek naar aanleiding van enkele onverenigbaarheden tussen gegevens uit het renteboek en de cijnsregisters van 1374 en 1395 (ARA., 45.282 en 45.283) heeft ons duidelijk gemaakt dat de folio's met de renten van Geraardsbergen voor 1382 gelden (f° 26r: 'Census domini abbatis in festo sancti martini anno domini m° ccc° lxxxij° in diversis locis); de folio's met renten voor lokaliteiten buiten Geraardsbergen hebben ten dele betrekking op het jaar 1366; de inventaris geeft voor dit renteboek alleen de melding 'Denderhoutem. Renteboek 1366' (J. VERSCHAEREN, Inventaris van het archief van de Sint-Adriaansabdij te Geraardsbergen, Brussel, 1974, p. 34, nr. 265).

[6] Het gaat telkens om boetes van baljuw Willem Slyp tussen 11 januari tot 20 september 1378 en 9 mei 1379 tot 9 januari 1380 (n.s.).

Hij woont op de Markt en betaalt al in 1382 een rente van 28 deniers aan de abdij in Geraardsbergen [7] (ARA., 45.282, f°12r). Verder koopt hij in 1369 een aanzienlijke rente van 72 pond grooten Vlaams van Jan Gillijns (ABG., 132). Het is wel zo dat hij vooral na de Zesjarige Oorlog (1379-1385) tussen 1388 en 1406 zijn gevulde loopbaan in de stedelijke politiek uitbouwt. Hij is minstens zevenmaal schepen en is in 1403 ook lid van het laathof van de abdij (COCK, p. 42-43; GIERTS, p. 21; SAG., 215). Enige betrokkenheid van hem bij de lakensector blijkt uit zijn zending op 27 november 1392 naar Antwerpen om een betwisting omtrent Geraardsbergse lakens aldaar op te lossen [8] (ARA., 35.231, f° 17v).

43. Pinte, Gheeraert (Pinten)

Reeds vóór de Zesjarige Oorlog start de politieke loopbaan van Gheeraert Pinte. Hij is in het schepenjaar van 1375/1376 een eerste maal schepen van Geraardsbergen (SAG., 184). Het renteboek van de Sint-Adriaansabdij te Geraardsbergen uit 1382 vermeldt een rente van 4 deniers ten laste van de weduwe van Jan Pinte en zijn erfgenamen; het gaat hier mogelijk over Gheeraerts ouders en zijn naaste familie [9]. Tenzij men een familieband aanneemt met een Gheeraert Pinte, die reeds tussen 1335 en 1354 als schepen van Moenebroek in het naburige Ophasselt en in Ophasselt zelf aantreedt [10] (ABG., 88; SMB., 36, 37 en 75), is Gheeraert, de oorkonder hier, de eerste vertegenwoordiger van zijn familie in het openbare leven in de stad. Jan Pinte, die wellicht zijn broer is, zetelt wel in de schepenbank gedurende het volgende ambtsjaar van 1376/1377 [11] (SMB., 144; COCK, p. 41).

Het is duidelijk dat de opgang van Gheeraert door de onlusten van 1379-1385 onderbroken is. Eerst in 1386/1387 gaat de uitbouw van zijn loopbaan verder en neemt hij opnieuw een schepenambt op samen met **Heinric Bosscaert**, **Raesse van Bulleghem**, **Cornullis van der Scueren** en **Goessiin Waeytop** (SAG., 188). Daarna is hij nog driemaal schepen o.m. met **Symoen de Crane** (1388), **Symoen**

[7] Het renteboek vermeldt onder de rubriek 'infra forum' o.m. 'egidius peelc' (RAR., Sint-Adriaansabdij, inv. 265, f° 30r).

[8] Gillis is vergezeld van Jan de Meyere en Jan van Bevere. De zending in opdracht van de schepenen 'omme de redene dat de lakene van gheroudsberghe daer gherastert waren', duurt drie dagen.

[9] Volgens het renteboek in RAR., Sint-Adriaansabdij, inv. 265, f° 29r.

[10] Deze Gheeraert Pinte verkoopt o.m. al in december 1330 een hof in Moenebroek; verder koopt en verkoopt hij tussen 24 december en 3 september 1350 verschillende renten die bezet zijn op goederen in Geraardsbergen, Nederboelare, Ophasselt en Zandbergen (ABG., 73, 98, 99, 104 en 105).

[11] Ongetwijfeld behoort ook Lijsbeth Pinte, die een lijfrente van 80 schellingen par. op de stad heeft, tot de familie (ARA., 35.231, f° 8r).

de Haec (1388), **Mattheus van den Noekerstocke** (1390) en **Jan Zoetiin** (1388 en 1390) (ABG., 142; SMB., 149; SAG., 198). In de jaren waarin hij niet zetelt in de schepenbank, is hij bovendien stadsontvanger met **Symoen de Haec** (vóór 13 augustus 1392) [12] en behoort hij namens het lakenambacht in de stad tot het college van de acht gezworenen (1391/1392) o.m. samen met **Yzac Millot** en **Claus Neeten** (SMB., 153).

Gheeraert Pinte voorziet in zijn onderhoud door zijn activiteiten in de lakenproductie. Tussen september 1376 en januari 1380 loopt hij niet minder dan zes veroordelingen tot 30 schellingen op voor overtredingen op de lakenkeure, meestal door het overschrijden van de toegelaten productie (ARA., 882, 883, 888, 889 en 890). Ook zijn broer (?) Jan Pinte wordt om dezelfde redenen beboet in het tweede halfjaar van 1379 [13] (ARA., 890).

De eigendom van Gheeraert ligt in de Ham; in 1374 betaalt hij 21 deniers cijns ervoor aan de grafelijke ontvanger. Tot dat goed behoort o.m. een deel, dat ooit eigendom van Jan Mettergans was en waar ook Lodewijk de Blauwere belangen in had [14]. In 1395 heeft hij die goederen nog steeds in zijn bezit (ARA., 45.282, f° 7r; 45.283, f° 10v-11r). Niet minder dan zes buitenpoorters van de stad uit Assenede, Cordes (Frasnes-les-Anvaing), Ronse, Sint-Martens-Bodegem en Wijlegem (Sint-Blasius-Boekel) ontlenen in 1396 nog hun status aan Gheeraerts bezittingen in de Ham (BROUW., p. 46, 54, 58, 62 en 67). Jan Pinte, die volgens het cijnsregister van 1374 in de Zak woont, is in 1395 waarschijnlijk al gestorven; de weduwe van Corneel de Langhe woont dan op zijn goed (45.282, f° 16v; 45.283, f° 24).

44. Piperzele, Clerbout van [15]

Een vroege vertegenwoordiger van de familie 'van Piperzele ' in de stad is de schepen Ghiselbrecht van Piperzele; hij maakt deel uit van de schepenbank in 1342/1343 en 1345/1346 en handelt o.m. een akte af, waarbij Jan Gaffelkin, de amman van Geraardsbergen, betrokken is [16] (SAG., 147 en 150).

[12] Zie ook dit niet nader te dateren ambt bij de bespreking van oorkonder nr. **22. Symoen de Haec** in: Het Land van Aalst, 55, 2003, p. 54.

[13] De boetes worden opgelegd door baljuw Willem Slyp tussen 27 september 1376 en 9 januari 1390.

[14] Hierover ook reeds bij de bespreking van oorkonder nr. **3. Adriaen de Blauwere** in: Het Land van Aalst, 54, 2002, p. 157.

[15] 'Pipersele' komt in 1521 als toponiem voor in Sint-Maria-Oudenhove; daarvoor SMB. inventaris nr. 579.

[16] Over de oorkonders uit de familie 'Gaffelkin', zie ook reeds nr. **16. Jan Gaffelkin** en nr. **17. Wouter Gaffelkin** in 'Deel 2' van deze bijdrage (Het Land van Aalst, 54, 2002, p. 267-268).

In de volgende generaties van de familie zijn er evenwel geen politieke mandatarissen meer te vinden en bovendien zijn er van Clerbout, behalve zijn tussenkomst als oorkonder in 1381, al helemaal geen aanwijzingen over een verdere betrokkenheid in het openbare leven van de stad. Als hij de zoon van Ghiselbrecht zou zijn, behoort hij tot de oudere oorkonders. Het cijnsboek van 1374 lokaliseert zijn goederen in de Sint-Katelinestraat; er wordt een cijns van 4 deniers en 1 poytevine op geheven (ARA., 45.282, f° 6r). In 1395 is Clerbout blijkbaar reeds overleden; Willem de Corvere heeft zijn bezittingen dan verworven (ARA., 45.283, f° 8v).

Een generatiegenoot van Clerbout (broer, neef ?) is zeker nog Jan van Piperzele, die in 1374 in de Schoolstraat woont [17] (ARA., 45.282, f° 17v). Hij is een lakenproducent en wordt voor overtredingen van de ambachtskeure in het voorjaar van 1378 en van 1379 beboet [18] (ARA., 886 en 889). Het kan dus aannemelijk zijn om ook van Clerbout enige activiteit in de lakensector te veronderstellen.

Van jongere leden, mogelijk uit een andere familietak van de 'van Piperzeles' is daarentegen bekend dat ze tot de slagers in de stad behoren. Na de oorlog, tussen 1397 en 1404/1406, huren nog een Jan en Geert van Piperzele een kraam voor vleesverkoop op de wekelijkse markt [19] (GIERTS, p. 12).

45. Planken, Jan van (van den/der Plancke) [20]

Leden uit de familie 'van Planken' zetelen al sinds het einde van de 13de eeuw in de Geraardsbergse schepenbank en, gedurende één eeuw over minstens vier generaties, is de opgang van deze familiedynastie te volgen.

De oudst gekende vertegenwoordiger, Jan van Planken I, is o.m. schepen in 1290 en overlijdt vóór mei 1294, het jaar waarin Margriet, zijn weduwe, twee huizen koopt (SAG., 98; OPSOM., p. 211). Ook in de volgende generatie zijn een Jan van Planken II en Gillis sche-

[17] In de Schoolstraat heeft ook een Willem van Piperzele al een huis in 1358 (ABP., 106). Volgens het cijnsboek van 1374 heeft Jan van Piperzele ook een goed in de Nederste Hunnegemstraat en heeft Jan de Wale van Piperzele een eigendom in de Schoolstraat (ARA., 45.282, f° 4r en 17v). Het is niet uit te maken of het hier telkens over dezelfde eigenaar gaat. Nog in de Schoolstraat heeft **Godevert van Lammersvelde** reeds in 1374 een eigendom van de familie van Piperzele in zijn bezit (ARA., 45.282, f° 17v).

[18] De boetes volgens de baljuwrekeningen van baljuw Willem Slyp voor 11 januari tot 10 mei 1378 en 10 januari tot 9 mei 1379.

[19] Het cijnsboek van 1395 vernoemt een Jan van Piperzele met zijn eigendom in het Kwaadstraatken. De eigendom, die niet voorkomt in het cijnsboek van 1374, lijkt een nieuwe creatie te zijn na de verwoesting van de stad in 1381 en is overgenomen van Jan de Langhe (ARA., 45.283, f° 15v).
Ook voor de familie 'van de Quaetpoort' in de 1ste helft van de 14de eeuw komt de betrokkenheid in de lakenhandel en in de vleeshandel voor (GIERTS, p. 32).

[20] Onder meer in Deftinge en Overboelare bestaat er een goed 'Ter Planken' (SMB., 111-112; 212-214).

penen van de stad in periode van 1311 tot 1323 (OPSOM., p. 212-213).

Jan van Planken III moet de oorkonder van 1381 zijn. Tussen 1362/1363 en 1376/1377 maakt hij zesmaal deel uit van de schepenbank. Hij heeft er in 1362/1363 als collega **Godevert van Lammersvelde** en handelt er akten af voor **Jan de Brakeleere** en **Raesse de Bode** (ABG., 125; ABP., 111; SAG., 180; SMB., 96, 113, 115, 129 en 144). In 1373 zetelt hij bovendien ook in het leenhof van Boelare samen met **Zeghere de Meyere**, **Gheraert van Schendelbeke** en **Jan Vranxs** (SMB., 138). Naast Jan maakt ook Gheeraert van Planken (een oudere broer of neef ?) opgang in de stedelijke politiek. Gheeraert is tussen 1340 en 1358 herhaaldelijk betrokken bij de aankoop en verkoop van renten (HOSP 1., 108 e.v.; SAG., 164); in 1349/1350 en 1357/1358 zetelt hij in de schepenbank van de stad; hij is ook in 1358 nog schepen in het naburige Nederboelare en in 1360 is hij lid van het laathof van de Sint-Adriaansabdij (SAG., 163 en 165; SMB., 57; OPSOM., p. 210).

Jan van Planken III woont op de Markt, waar hij in 1374 voor zijn bezittingen 16 deniers aan grafelijke cijnzen betaalt. In 1352 heeft hij al de helft van zijn eigendom op de Markt aan Jan de Nayer gegeven (ARA., 45.282, f° 12r; SMB., 71).

De chronologische grens tussen de generatie van Jan van Planken III en Jan van Planken IV is niet duidelijk te trekken. Het is immers niet met zekerheid vast te stellen of Jan III na de Zesjarige Oorlog nog politiek actief is geweest. Een Jan van Planken is in elk geval ook schepen van de stad in 1387/1388 met **Symoen de Ruwe** en in 1389/1390 samen met **Gillis de Broedere**, **Jan de Haghemutere**, **Raesse van Bulleghem**, **Lievin Vranxs** en **Goessiin Waeytop** (ABP., 128; SAG. 192, 193 en 195). Theoretisch zou het hier nog over Jan van Planken III kunnen gaan, die als mandataris met zijn medestanders van 1381 zetelt.

Anderzijds is het wel zo dat nog in het laatste decennium van de 14de eeuw de carrière van een Jan van Planken een dergelijke politieke en economische vlucht neemt dat deze naamgenoot bijna tot een jongere generatie moet behoren dan de op dat ogenblik toch al op oudere leeftijd zijnde Jan III en dus als Jan van Planken IV moet beschouwd worden. Op naam van deze Jan van Planken IV (zoon/

[21] De zending naar Parijs op 2 januari 1399 o.m. in gezelschap van **Jan Vranxs**, meester Collaerd van der Muelen en zijn knecht 'an onsen gheduchten heere ende an minen heere den cansellier omme stucken van onsen mortemain' duurt 32 dagen en kost 140 pond en 16 schellingen parisis (ARA, 35.233, f° 22v).
Ook in de eerste decennia van de veertiende eeuw voert Jan van Planken IV nog diverse opdrachten uit voor de stad. Daarvoor ook W. PREVENIER, Handelingen van de Leden en van de Staten van Vlaanderen (1384-1405), Brussel, 1959, p. 269 en A. ZOETE, Handelingen van de Leden en van de Staten van Vlaanderen (1405-1413), Brussel, 1980, p. 14, 16 en 713.

neef van Jan III ?) moet men toch wel de grote zendingen aannemen naar Rijsel en Parijs in 1397, 1398 en 1399 om de rechtszaak in verband met de rechten van de stad op de dode hand te behartigen [21]; verder is deze Jan in 1392, 1397, 1398 en de daaropvolgende jaren wijnleverancier aan de stad en pachter van de wijn- en de lakenaccijns; is hij, zoals de reeds genoemde Gheeraert van Planken, lid van het laathof van de Sint-Adriaansabdij in 1401; zetelt ook hij in 1408 in het leenhof van Boelare, zoals Jan III, en is hij schepen in 1400/1401 en 1401/1402 en gezworene van de stad in 1407 (ARA., 35.231, 22r-v; 35.232, f° 1v, 19v, 22r-v; 35.233, f° 1v, 22r-v, 24r; SAG., 210, 212; SMB., 151, 173, 176). En het buitenpoortersboek van 1396 vermeldt niet minder dan 10 Geraardsbergse buitenpoorters, die aan de goederen, vooral aan een tuin, van Jan van Planken IV hun statuut ontlenen (BROUW., p. 69).

46. Preyt, Cornullis de (Preit, Pryt)

Cornullis de Preyt I is een oorkonder van middelbare leeftijd. Het renteboek van de Sint-Adriaansabdij vermeldt hem al in 1382 als renteplichtige voor 8 deniers en in 1398/1398 huurt hij nog een kraam op de Geraardsbergse markt voor de verkoop van vlees (SAG., inv. 265, f° 26v; ARA., 35.233, f° 3r). Hij is de zoon van Maarten, die volgens het aangehaalde renteboek in 1382 reeds overleden is, en hij heeft zeker drie broers: Adriaen I, Jan I en Louwereins I [22]. Cornullis I zelf heeft minstens drie kinderen, die ook al Adriaen II, Jan II en Gillis heten [23].

De familie 'de Preyt' heeft in de tweede helft van de 14de en het eerste kwart van de 15de eeuw in de sector van de voedselvoorziening voor de stad en meer bepaald in de verkoop van vlees een heuse dynastie uitgebouwd [24]. Cornullis I en zijn broers Adriaen I en

[22] Het renteboek geeft een rente van 7 deniers aan op naam van de weduwe en de erfgenamen van Martinus Preyt (SAG., inv. 265, f° 9v). Het cijnsboek van 1374 vernoemt nog een cijns van 2 deniers voor een eigendom van Maarten de Preyt in de Steenstraat (ARA., 45.282, f° 19r).
De verwantschap tussen Cornullis I filius Mertins, Adriaen I filius Mertins, Jan I filius Mertins en Louwereins I filius Mertins o.m. volgens hun vermelding in de stadsrekeningen van 1392/1393, 1397/1398 en 1398/1399 (ARA., 35.231, f°1v en 3v; 35.232, f° 3r; 35.233, f° 3r).

[23] Een vierde zoon is mogelijk ook nog Louwereins II, de zoon van Coil en van Clara van Scavenberghe (SAG., 215). Het is ons niet duidelijk in hoever de voornaam 'Coil', normalerwijze een variant van de voornaam 'Claus', hier eventueel niet de voornaam 'Cornullis' zou zijn.

[24] Over de vorming van een dynastie en van de erfelijkheid binnen het ambacht van de beenhouwers, zie P. STABEL, De kleine stad in Vlaanderen. Bevolkingsdynamiek en economische functies van de kleine en secundaire stedelijke centra in het Gentse kwartier (14de-16de eeuw). Verhandelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België. Klasse der Letteren 57, 1995, nr. 156, p. 231 en noot 47. De dynastievorming binnen de familie 'de Preyt' blijkt hier o.m. ook nog uit de steeds terugkerende voornamen over de verschillende generaties: naast de hierboven vermelde zonen van Cornullis I, de oorkonder, zijn er ook Cornullis II en Willem, de zonen van Adriaen I, Jan II, de zoon van Jan en Jan III, de zoon van Louwereins I. Al deze familieleden zijn betrokken bij de vleeshandel (GIERTS, p. 12 en 13).

Louwereins I huren zeker in het laatste decennium van de 14de eeuw nog een kraam voor de verkoop van vlees op de Geraardsbergse markt; hun kinderen zetten die handel minstens nog voort tot omstreeks 1440 (GIERTS, p. 12 en 13). In tegenstelling tot zijn broers, die bovendien ook als accijnspachters van het vleeshuis, de vismarkt, de oude klerenverkoop, het korenhuis en de tol aan de Dutspoort (Adriaen I in 1392/1393, 1397/1398 en 1398/1399), en van het pondgeld (Jan I in 1392/1393) bekend zijn, is de inbreng van Cornullis I in de uitbouw van de stedelijke economie beperkt. Alleen nog over de afbetaling van de lijfrente van de overleden Sofie Scietcaet maakt de stad in 1392/1393 een vergelijk met hem [25] (ARA., 35.231, f° 10v en 33r).

Mandaten in de stedelijke politiek zijn aan de familie omzeggens volledig vreemd. Ook Cornullis I heeft zich vóór of na de gebeurtenissen van 1381 niet met politiek ingelaten Slechts Bartholomeus de Preyt (een oom ?) heeft in 1345/1346 en in 1361/1362 zitting gehad in de schepenbank en Cornullis II maakt in 1402 deel uit van het laathof van de Sint-Adriaansabdij (ABP., nr. 106; SAG., 213).

Cornullis de Preyt I heeft vóór 1386 een woning gehad op de hoek waar het Ingelandstraatje op de Markt komt [26]; hij geeft het huis in december van dat jaar in rente aan Claus de Cammere (HOSP. 1, 240). Het stamhuis van de familie 'de Preyt' ligt evenwel in de Steenstraat. Daar liggen volgens het cijnsboek van 1374 de eigendommen van Maarten de Preyt en Batholomeus de Preyt (ARA., 45.282, f° 19r). Daar ook verkoopt Louwereins I zijn huis aan zijn neef Gillis in 1392/1393 en nog een andere eigendom aan Gillis de Smet (ARA., 35.231, f° 3v; 45.282, f° 28 en 28v). Een Cornullis de Preyt woont daar in 1395 eveneens, maar het is niet uit te maken of het over Cornullis I, de oorkonder, gaat of over Cornullis II, de zoon van Adriaen I. Ook voor Cornullis, die in 1395 een cijns van 5 razieren haver moet betalen, is een precieze identificatie niet strikt mogelijk (ARA., 45.283, f° 37v) [27].

47. Raes, Coel (Raez)

De betrokkenheid van Coel (Claus) Raes bij het openbare leven in de stad is beperkt. Hij hangt wel zijn zegel aan de oorkonde van 25

[25] Sofie Scietcaet heeft een lijfrente van 3 pond grooten op de stad. Cornullis de Preyt neemt één derde van de af te betalen som voor zijn rekening, een bedrag van 50 schellingen grooten te betalen met Kerstmis 1393 en op 24 juni 1394.

[26] Het Ingelandstraatje of de Impasse Kina loopt vanaf het 'Volkshuis' op de Markt naar de Steenstraat en is momenteel niet meer in gebruik.

[27] In het laatste decennium van de 14de eeuw zijn immers zowel de oorkonder Cornullis I, zoon van Maarten, en zijn neef Cornullis II, zoon van Adriaen I, actief als vleesverkopers in de stad (ARA., 35.232, f° 3r; 35.233, f° 3r).

februari 1381 (n.s.), maar voor het overige zijn er van hem geen verdere politieke of culturele functies aan te wijzen. Hij kan een oorkonder van middelbare leeftijd zijn geweest. Zijn sociaal-economische status moet worden afgeleid uit de boetes, die hij tussen 11 mei 1377 en 9 januari 1380 oploopt: als lakenproducent overtreedt hij volgens de keurmeesters in die periode zevenmaal de keure op de lakenproductie [28] (ARA. 883, 887, 888, 889, 890). Ook zijn zegel met de voorstelling van een kaarde wijst op zijn beroepsactiviteiten in de textielsector [29]

Coel Raes woont tussen 1374 en 1395 zeker in de straat, die van de Oude Brug door de Gasthuissstraat naar de Dutspoort loopt in de buurt van het Sint-Janshuis [30]; hij heeft het huis gekocht van Arent Faeingaert, de barbier (ARA., 45.282, f° 1r; 45.283, f° 3v). In zijn buurt woont ook Gillis I Raes (een broer of neef ?), die in het najaar van 1378 in een meineed voor de schepenen heeft gezworen dat zijn goed geen 60 pond waard is en daarvoor uiteindelijk een boete krijgt van 12 pond (ARA., 888; 45.282, f° 1r; 45.283, f° 1r; ABP., 128). Gillis II Raes, mogelijk de zoon van Coel of van Gillis I, is een kapitaalkrachtig lid van de familie: hij pacht tussen 1392 en 1411 alle mogelijke stadsaccijnzen en is ook nog wijnkoopman [31] (GIERTS, p. 105).

48. Roelants, Philips (Roelands)

Philips Roelants blijft een vrij onbekende oorkonder. Onder de schepenen van Geraardsbergen komt in 1362/1363 wel een Philips Roelants voor o.m. samen met **Godevert van Lammersvelde** en **Jan van Planken** (ABG., 125). Gelet op de rangorde echter binnen de oorkonderslijst – Philips neemt daar de 64ste plaats in op de 69 oorkonders - is het weinig waarschijnlijk dat de schepen van 1362/1363 en de oorkonder van 1381 dezelfde personen zijn.

Het cijnsboek van 1374 vermeldt nochtans Philips als cijnsplichtige. Hij woont in de Grote Putsemeinstraat, waar hij een cijns

[28] De boetes worden telkens opgelegd door baljuw Willem Slyp.

[29] De bespreking van het zegel volgt, infra 'B. Zegelkundig album', nr. 47.

[30] Het Sint-Janshuis voor de opvang van armen en bejaarden lag aan de monding van de Kleine Dender in de Grote Dender bij de hoek van de huidige Grote Straat en de Begijnhofkaai. Daarvoor ook G. VAN BOCKSTAELE, A-M. VANDEN HERREWEGEN en L. DE COCK, Van scholaster tot principaal. Het Sint-Catharinacollege van Geraardsbergen en zijn voorgeschiedenis (1434-1989), Geraardsbergen, 1990, p. 13-14.

[31] Het is best mogelijk dat ook Gillis I nog voor een deel van deze accijnsjaren als pachter actief is geweest. Het chronologische onderscheid tussen Gillis I en Gillis II van ca. 1374 tot 1411 is immers niet duidelijk aan te geven. Het gaat over de verpachting van de accijnzen o.m. voor wijn, bier, laken, vlees, leder, oude kleren, pondgeld, korenhuis, vismarkt en stadswaag.
Gillis I of Gillis II heeft volgens de stadsrekening van 1392/1393 met zijn dochter Liesbeth ook een lijfrente van 2 pond grooten op de stad (ARA., 35.231, f° 12r en 12v).

van 5 obolen moet betalen voor zijn eigendom (ARA., 45.282, f° 13v). Hetzelfde cijnsboek geeft verder ook nog de woningen aan van Gillis, Lievin en Claus Roelants, respectievelijk op de Markt, in de Nederste Hunnegemstraat en en in de Peinstraat (ARA., 45.282, f° 3r, 12v en 15r). Philips, Gillis en Lievin wonen in 1395 niet meer in de stad; ze zijn dus ofwel overleden of uitgeweken. Alleen nog Claus is in de Peinstraat blijven wonen (ARA., 45.283, f° 22v).

49. Ruwe, Adriaen de (Druwe, Druwé)

De familie 'de Ruwe' is een oud schepengeslacht in Geraardsbergen, waarvan er in de 14de eeuw minstens vier leden tot de schepenbank hebben behoord. Jan de Ruwe is al schepen in 1306 en kan als de stamvader van deze schependynastie gelden (OPSOM., p. 215 en 230).
Mogelijk heeft Jan een jongere broer Claus, die reeds vóór 1382 overleden is [32]. In een tweede generatie van de 14de eeuw zijn er minstens drie naamdragers van de familie aan te wijzen: Adriaen de Oude(?), Gheeraert en Symoen. Ten slotte komen er in een derde generatie vóór 1400 nogmaals een aantal familieleden voor met bijna identieke voornamen: Adriaen de Jonge, wellicht de zoon van Adriaen de Oude(?), Adriaen, de zoon van Gheeraert, en Artuer [33].

Het is niet zomaar duidelijk welke Adriaen de oorkonder van 1381 is geweest. Te oordelen naar zijn 29ste plaats in oorkonderslijst in de reeks van 69 namen, klasseert zijn politieke en sociaal-economische status hem eerder bij de middenmoot en misschien ook wel bij de groep der jongere oorkonders.

Adriaen de Oude(?), die in 1353/1354 en in 1367/1368 o.m. met **Raesse van Bulleghem** schepen is, moet derhalve op grond van zijn

[32] Volgens een gildenlijst van ca. 1333 zou een Jan de Ruwe een brouwer zijn en Claus de Ruwe een bontwerker (GAUBL., 1950, p. 167).
Het renteboek van de Sint-Adraansabdij (RAR. Sint-Adriaansabdij, inv. 265, f° 27v) vermeldt voor 1382 een rente van 9 deniers op naam van de erfgenamen van 'nicholai sruwe' in de Peinstraat.
Claus de Ruwe is in 1368 schepen van Overboelare en in 1373 baljuw van Boelare met de leenmannen **Zeghere de Meyere, Jan van Planken, Gheraert van Schendelbeke** en **Jan Vranxs** (SMB., 188). Hij heeft in 1362 een huis in het Pieter Kintsstraatken en woont in 1374 in de Peinstraat (ABG., 125; ARA., 45.282, f° 15r).
Het Pieter Kintsstraatken of ook Bokerstraat, een verbinding tussen de Kloosterstraat (Abdijstraat) en de Peinstraat (Vredestraat).

[33] Van Artuer de Ruwe is o.m. bekend dat hij in 1376 na en vechtpartij met **Franse van der Muelen** uit de stad verbannen werd, maar in 1396 toch weer op de markt woont (ARA., 822 en 45.283, f° 18v). In de lente van 1393 wordt hij nogmaals veroordeeld wegens wanbetaling aan de stad en in de zomer van hetzelfde jaar is hij opnieuw betrokken bij een nachtelijke vechtpartij (ARA., 13.546, rekening van baljuw Jan Hoeft van 13 januari tot 5 mei en van 5 mei tot 22 september 1393).
In 1414 is een jongere Artuer de Ruwe ook eigenaar van een hof in Sint-Martens-Lierde (SMB., 188).
Nicasius (Casijne) en Jacob de Ruwe, twee zonen van Artuer, kopen in 1398 elk een lijfrente op de stad van 16 pond parisis (ARA., 35.233, f° 6v en 7r).

aanzien als oud-schepen en van zijn toch al oudere leeftijd uitgesloten worden. Adriaen de Jonge zelf kan wel zijn zegel aan de oorkonde van 1381 hebben gehangen. Hij treedt blijkbaar, behalve dan in 1381, niet verder op in het openbare leven in de stad. In 1374 betaalt hij wel reeds 16 deniers en 1 obool aan grafelijke cijnzen op niet minder dan vier onroerende goederen in de Ham, in de Wijngaardstraat, in Schendelbeke en in Sint-Martens-Lierde [34]. Misschien verdwijnt Adriaen in het laatste decennium van de 14de eeuw uit de stad; volgens het cijnsboek van 1395 staat alleen nog de cijns van Schendelbeke op zijn naam. De overige cijnsgoederen zijn dan al overgegaan in het bezit van de oorkonders **Pietere Inghels** en **Mechiel Kockiin** en van Geldhof de Stekere [35].

Ook Adriaen, de zoon van Gheeraert, kan de oorkonder zijn geweest. Hij is evenmin als Adriaen de Jonge volop betrokken bij het politieke leven in de stad. Hij is wever en in de zomer van 1377 loopt hij een boete op van 3 pond, omdat hij de vereiste stedelijke taks op zijn lakenproductie niet heeft betaald [36] (ABG., 142; ARA., 883). Hij woont tussen 1374 en 1395 zeker in de Steenstraat [37]. Vermoedelijk is hij het ook die 1 obool cijns betaalt aan de grafelijke ontvanger voor een goed in de Peinstraat. Volgens het renteboek van 1382 uit de Sint-Adriaansabdij staat hij trouwens als renteplichtige in de Peinstraat getaxeerd [38]. Zijn vader Gheeraert heeft daar vóór 1374 reeds een eigendom, die naderhand wel gedeeltelijk in het bezit van Jan de Boc is gekomen (ARA., 45.282, f° 14v en 18v; 45.283, f° 21v en 28r).

[34] Het gaat over de volgende cijnzen en goederen: een eigendom die Adriaen wellicht in de Peinstraat had overgenomen van Gillis Huuet (1 obool), een schuur in de loods in de Wijngaardstraat (11deniers), drie dagwand land op de Schendelbekekouter (3 deniers) en een half bunder land op de Lierdekouter in Sint-Martens-Lierde (2 deniers) (ARA., 45.282, f° 7v). Het cijnsboek van 1374 vermeldt 'adriaen de ruwe de Jonghe .0. was tuuts'; in 1334 koopt Gillis Huuet van Jan vander Eerenbeken de helft van een huis in de Peinstraat voor een erfelijke rente van 30 schellingen par. per jaar; in 1358 wordt de rente gehouden door Gillis de Ketelbuetere (SMB., 80 en 118). Over de loods ook M. FRANCQ, Toponymie van Geraardsbergen tot 1600, Gent, 1979, p. 163, waar de loods als huisnaam wordt verklaard.

[35] **Pieter Inghels** betaalt de cijns op de grond in Sint-Martens-Lierde, **Mechiel Kockiin** is eigenaar van het goed in de Ham en Geldhof de Stekere heeft de loods in de Wijngaardstraat (ARA., 45.283, f° 11r, 12v en 16v).

[36] De boetes volgens baljuw Willem Slyp in zijn rekening van 11 mei tot 21 september 1377.

[37] Zijn huis in de Steenstraat ligt naast een woning, die **Jan Scoudeharinc** op 29 december 1388 in erfelijke rente heeft genomen van **Jan Tsoncke** en **Jan de Vaech**:'een erve in alle der manieren dat gheleghen es in de steenstrate tusschen ser laureins erve van vilbeeke an deen zijde ende adriaens sruwen erve swevers in dander zijde' (ABG., inv. 1, f° 86r).

[38] De rente is opgesplitst in 9 deniers en 2 deniers (RAR., Sint-Adriaansabdij, inv. 265, f° 27v).

50. Ruwe, Symoen de

Symoen de Ruwe moet een van de oudere oorkonders zijn [39]. Vermoedelijk is hij een oom van Adriaen. Zoals immers blijkt uit de verregaande gelijkenis tussen de wapenzegels van Adriaen en van Symoen zijn beiden erg nauw verwant met elkaar [40].

Symoen behoort tot de meest invloedrijke lieden binnen de groep, te oordelen naar zijn vermelding op de tweede plaats in de oorkonderslijst. Dit maatschappelijk aanzien is het resultaat zowel van een politieke loopbaan, die hij vooral vóór 1381 uitbouwt, als van enig engagement in de charitatieve sector in de stad.

De aanzet van zijn politieke loopbaan ligt tussen 1356/1357 en 1360/1361, wanneer hij alternerend driemaal schepen is van de stad o.m. in 1358/1359 met **Raesse van Bulleghem** [41] (SMB., 85; HOSP. 1, 200; OPSOM., p. 215). Na een niet onmiddellijk te verklaren hiaat van één decennium is hij volgens dit alternerend stelsel nogmaals schepen in 1372/1373 en in 1376/1377 met er tussenin een mandaat van gezworene in 1373/1374, dat hij uitoefent met **Jan Gaffelkiin ser Gheerts** [42] (SMB., 134; SAG., 185; A.B.P., 124; HOSP. 1, 228 bis). Na de onlusten van 1381 zetelt hij nog in de schepenbank met **Jan van Planken** voor het schepenjaar van 1387/1388 (ABP., 128). Zijn aanstelling tot gezworene vervult Symoen mogelijk namens het weversambacht; een verre verwijzing naar enige beroepsactiviteit van hem in die zin is de vermelding van een huis van 'Symoen sruwen swevers' in 1395 [43].

[39] Het is niet zomaar te achterhalen in hoever Symoen de Ruwe, die reeds in maart 1344 (n.s.) een half bunder land te Sint-Martens-Lierde in erfelijke rente aan Jan den Laerne van der Hoelrebeken geeft en die in mei 1346 meier is van Sint-Martens-Lierde is, identiek is met de oorkonder (SMB., 42; ABG., 95). De grafelijke cijnsboeken van 1374 en 1395 geven in Sint-Martens-Lierde en in Ophasselt (Moenebroek) voor een Symoen de Ruwe ook cijnzen aan op niet minder dan negen bunder land (ARA., 45.282, f° 21v; 45.283, f° 33v).
V. Gaublomme noemt Symoen de Ruwe, de oorkonder, ook reeds heer van de heerlijkheid 'Ten Broucke ' in Sint-Martens-Lierde (GAUBL., 1949, p. 91). Wij vonden daarvan geen bevestiging.
Een jongere Symoen de Ruwe is wel meier van Sint-Martens-Lierde en baljuw van de heerlijkheid 'Ten Broucke' in 1419 en 1424 (SMB., 217, 227, 237 en 240).

[40] Voor de beschrijving van de wapenzegels , zie infra 'B. Zegelkundig album', nrs. 49 en 50.

[41] Over het alternerend stelsel bij het zetelen in de schepenbank en de eventuele inbreuken daarop, zie o.m. R. OPSOMMER, De Geraardsbergse stadsschepenbank 1280-1360, in: Het Land van Aalst, 37, 1958, p. 204 en S. GIERTS, Geraardsbergen 1392-1443, in: Het Land van Aalst, 49, 1997, p. 22.

[42] In april 1376 is Symoen ook schepen van Nederboelare (A.B.G., 136); in december 1376 wordt hij vermeld als schepen van de stad (SAG., 185). Voor de stad gaat het zonder twijfel over het schepenjaar van 1376/1377, dat normaliter op 1 mei 1376 moet begonnen zijn; voor Nederboelare is de aanvang van de schepenjaren niet meteen te achterhalen. Het is dus niet zomaar duidelijk of Symoen in 1376 de schepenambten van Geraardsbergen en van Nederboelare cumuleert.

[43] De verwijzing hoort bij de taxatie van de grafelijke cijns van een eigendom van Gheeraert de Ruwe in de Nederste Hunnegemstraat in het cijnsboek van 1395 (ARA., 45.283, f° 5r).

Eenmaal zelfs vervult Symoen een politiek mandaat op grafelijk niveau. In maart 1367 (n.s.) stelt Lodewijk van Male hem samen met **Mattheus van den Noekerstocke** tot commissaris aan om op vraag van de stad toezicht te houden op het vrijhouden van een vaargeul in de Dender tussen Aalst en Geraardsbergen [44]. Tien jaar eerder had Symoen trouwens reeds een rente van twee pond grooten zijn leven lang gekocht van de 600 pond parisis, die de graaf op 12 oktober 1356 had verkocht aan verschillende inwoners van Geraardsbergen en omgeving [45].

Verder valt dus ook Symoens politiek-charitatieve betrokkenheid op. Hij is op 11 maart 1376 (n.s.) als beheerder van het O.-L.-Vrouwhospitaal in de stad getuige bij het testament van Jan van der Haghen, die aan de instelling niet minder dan 66 pond parisis renten schenkt [46]. Ook Symoen zelf betaalt al zeker sinds 1358 elk jaar op 1 oktober een rente van 50 schellingen parisis aan de hospitaalzusters en de zieken [47] (HOSP. 1, 190). De verbondenheid van Symoen met het hospitaal blijkt nog het meest hieruit: op 13 november 1386 schenkt hij voor het onderhoud van de zieken en voor zijn eigen zielsrust zijn huis in de Brugstraat aan het hospitaal met behoud van het vruchtgebruik en de roerende goederen voor zichzelf. Onder meer **Heinric Bosscaert**, **Raesse van Bulleghem**, **Gheeraert Pinte**, **Cornullis vander Scueren** en **Goessiin Waeytop** zijn dan als schepenen getuigen van de schenking (HOSP. 1, 241).

Behalve zijn woning in de Brugstraat heeft Symoen al vóór 1374 een eigendom in de Nederste Hunnegemstraat aan zijn verwant Gheeraert verkocht (ARA., 45./ f°3v; 45.283, f° 5r). Als bewoner van het huis in de Brugstraat betaalt hij 4 deniers en 1 obool aan grafelijke cijnsrechten voor vijf dagwand land bij de 'bogaert vivere' [48] (ARA., 45.282, f° 3v).

Vermoedelijk sterft Symoen nog vóór 1395; de grafelijke cijns, die in het cijnsregister van dat jaar nog bij de woning in de Brugstraat vermeld wordt, is nu op last van het Onze-Lieve-Vrouwkapittel van Kamerijk ingeschreven (ARA., 45.283, f°17r).

[44] De acte volgens RAR., Oud Gemeentearchief Geraardsbergen, 621.

[45] De acte van verkoop bij T. DE LIMBOURG-STIRUM, Cartulaire de Louis de Male, II, p. 459-462. Ook 'joncfrouwe' Beatrijs de Ruwe (een zus of nicht van Symoen ?) koopt een rente-aandeel van 22 pond grooten.

[46] Jan van der Haghen is deken van Geraardsbergen en kapelaan van de kapelanij in het kasteel van Boelare. Een afschrift van de bevestiging van het testament in een Nederlandstalige 17de-eeuwse kopie besluit met de vermelding van de fragmentarisch bewaarde namen van Symoen (de Ruwe) en (Claus) Minne als 'provisores van den gasthuyse'. De originele Latijnse versie van het testament geeft de namen van de 'provisores' niet. (HOSP. 1, 232 en 232 bis; HOSP., 2, p. 66-69). Claus Minne is o.m. ook ontvanger van de stad in 1372 en schepen in 1375 (HOSP. 1, 228, SAG., 184).

[47] De rente is bezet 'vanden erve daer hi up woent ende dat es pacht' en wordt betaald 'te sente bamesse'. De rente van Symoen de Ruwe wordt nog vermeld in de hospitaalrekening van 1413/1414 als 'van Symoens sruwen weghen 20 sc.' (HOSP. 2, p. 82).

[48] De 'bogaert vivere' is een momenteel niet te lokaliseren toponiem.

B. ZEGELKUNDIG ALBUM [49]

41. Pelic, Jan de (Peelc, Peelct, Pelc, Pelec, Pelict, Pelijc)

Zegel: rond zegel in donkerbruine was op dubbele staart, 20 mm., ongeschonden.
Voorstelling: in het doorbroken ronde zegelveld een driepas met daarin een wapenschild met drie vijfbladen.
Legende: S' IAN DE PELIC

42. Pelic, Symoen de

Zegel: rond zegel in donkerbruine was op dubbele staart, 22 mm., geschonden onderaan rechts.
Voorstelling: in het doorbroken ronde zegelveld een driepas met parelzoom binnenin; daarin een wapenschild met drie vijfbladen.
Legende: S SIMOEN [DE] PELEC

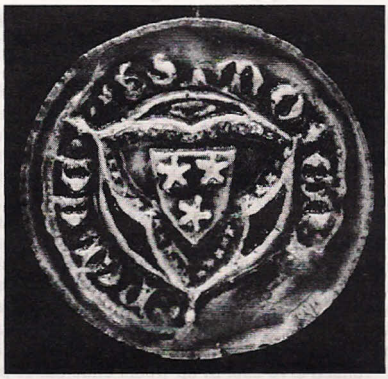

[49] De hier weergegeven afbeeldingen van de zegels dragen de nummers 4591 tot 4600 van het Centre Historique des Archives Nationales. Atelier de Photographie van de afdeling 'Sigillographie' van de 'Archives Nationales' in Parijs, waar het copyright van de foto's berust.

43. Pinte Gheeraert (Pinten)

Zegel: rond zegel in donkerbruine was op dubbele staart, 22 mm., ongeschonden.
Voorstelling: in een driepas een wapenschild met een Sint-Andrieskruis, beladen met twee penningen in het schildhoofd en drie achtpuntige sterren of bloemen in het kruismidden en in de schildvoet.
Legende: S GHERART PINTE :

44. Piperzele, Clerbout van

Zegel: rond zegel in donkerbruine was op dubbele staart, 22 mm., geschonden bovenaan.
Voorstelling: in het ronde zegelveld een gevierendeeld wapenschild met in het 1ste en 2de kwartier een zespuntige ster en een effen 3de en 4de kwartier met een uitgeschulpte zoom.
Legende: [S'] CLERBOUT VAN PIPERSE[LE]

45. Planken, Jan van (van den/der Plancke)

Zegel: rond zegel in donkerbruine was op dubbele staart, 21 mm., geschonden onderaan.
Voorstelling: in het ronde zegelveld met een binnenzoom van bloemknopjes een wapenschild met drie gemonde jachthoorns.
Legende: + S' IHAN [VAN] DEN PLANKE

46. Preyt, Cornullis de (Preit, Pryt)

Zegel: rond zegel in donkerbruine was op dubbele staart, 21 mm., ongeschonden.
Voorstelling: in een driepas een effen wapenschild met in het vrijkwartier een zesbladige bloem.
Legende: S CORNELIS DE PREIT

47. Raes, Coel (Raez)

Zegel: rond zegel in donkerbruine was op dubbele staart, 18 mm., ongeschonden.
Voorstelling: in het ronde zegelveld een kaarde met twee klaverbladen .
Legende: * S COEL RAEZ

48. Roelants, Philips (Roelands)

Zegel: rond zegel in donkerbruine was op dubbele staart, 19 mm., ongeschonden.
Voorstelling: in een driepas een wapenschild met een hazewind lopend naar rechts.
Legende: S PHILIPS ROELANT

49. Ruwe, Adriaen, de (Druwe, Druwé)

Zegel: rond zegel in donkerbruine was op dubbele staart, 20 mm., ongeschonden.
Voorstelling: in het doorbroken ronde zegelveld een driepas met wapenschild, beladen met drie viervoeters (dromedarissen?) en met als schildhouders een vrouwenbuste bovenaan en twee mannenfiguren onderaan.
Legende: ADRIAEN [DE] RUE[WE]

50. Ruwe, Symoen de

Zegel: rond zegel in donkerbruine was op dubbele staart, 24 mm., ongeschonden [50].
Voorstelling: in een driepas met een binnenzoom van bloemknopjes en een eronder liggende driehoek een wapenschild met drie viervoeters (dromedarissen ?) en met als schildhouders een vrouwenbuste bovenaan en twee mannenfiguren onderaan.
Legende: + S SIMOEN DE RUWE

M. Cock
Pijlekaart 103
9506 Schendelbeke

G. Van Bockstaele
Bevegemstraat 14
9620 Zottegem

[50] Dit zegel, evenwel in groene was en geschonden aan de bovenrand, hangt ook nog aan de akte, waarbij Symoen de Ruwe zijn huis in de Brugstraat te Geraardsbergen in 1386 aan het hospitaal aldaar schenkt. (RAR., O.-L.-Vouwhospitaal Geraardsbergen, 241).

HONGAARSE KINDEREN IN HOFSTADE (ca. 1924-1927)

Marc UYTTERSPROT

1. Hongarije vóór en tijdens de oorlog 1914-1918

Vóór de Eerste Wereldoorlog maakte Hongarije deel uit van de Oostenrijks-Hongaarse Dubbelmonarchie. Het politieke lot van beide landen werd voornamelijk bepaald door een spanningsvol nationaliteitenvraagstuk. In Hongarije was er vooral de Hongaars-Slavische tegenstelling die Serven en Kroaten in het begin van de twintigste eeuw steeds meer bij elkaar deden aansluiten -tegen de Hongaren- tot een Joegoslavische gemeenschap. Brede massa's van de Hongaarse bevolking wenste de afscheiding van Oostenrijk. Op 28 juni 1914 werd de Oostenrijkse troonopvolger Frans Ferdinand vermoord. Hij stond in verbinding met de Groot-Servische geheime verenigingen die naar autonomie van Slaven en Hongaren binnen het Oostenrijks-Hongaars verband streefden. Eén maand later stelde Oostenrijk een ultimatum aan Servië. De Eerste Wereldoorlog brak uit met zijn acht miljoen doden en twintig miljoen gewonden. Zo'n 660.000 Hongaren sneuvelden, nog veel meer raakten gewond.

Oostenrijk-Hongarije, Duitsland, Bulgarije en Turkije verloren de oorlog tegen de geallieerden (Frankrijk, Engeland, Rusland, Italië, Servië en Amerika).

2. De gevolgen van de vrede – een sociaal drama voor de Hongaren

In 1918 werd de vrede gesloten en nieuwe verdragen werden bezegeld. De kaart van Europa moest opnieuw worden hertekend. Door het verdrag van Versailles-Trianon [1], ook door sommigen bestempeld als de *waanzin van Trianon*, is de ontbinding van de feodale dynastie van de Habsburgers een feit. Van de eens zo machtige Donau-monarchie restten twee kleine geamputeerde nationale staten:

[1] Genoemd naar de naam van twee paviljoenen in het park bij het kasteel van Versailles. De gevolgen van het verdrag van Versailles laten zich nu nog steeds voelen. In de aanloop van het EU-lidmaatschap moet Hongarije zijn grenzen meer afsluiten wat problemen schept voor de miljoenen etnische Hongaren in de grenslanden. Vandaar dat in 2000 door een statuswet deze Hongaren een speciaal statuut zouden krijgen, tot grote woede van de betrokken buurlanden.

Oostenrijk en Hongarije. Deze laatste staat verloor de gebieden Slowakije en de Karpaten-Oekraïne aan Tsjecho-Slowakije en Roemenië. Transsylvanië of Siebenburgen, met een sterke Hongaarse bevolking (1,7 miljoen) werd geannexeerd door Roemenië [2]. Andere ontnomen gebieden vormen de huidige Oostenrijkse Bondsstaat Burgenland. In cijfers uitgedrukt verloor Hongarije twee derden van zijn territorium. Twee tot drie miljoen of ca. 60% etnische Hongaren bleven buiten de nieuwe staatsgrenzen.

Na de oorlog volgden nog enkele chaotische maanden met de inval door de buurlanden Tsjecho-Slowakije, Joegoslavië en Roemenië om beslag te leggen op zo groot mogelijke gebieden. De Volksrepubliek onder graaf en president Mihály Károlyi [3] werd opgericht. In maart 1919 maakte deze republiek plaats voor een Radenrepubliek. Ondertussen gistte een communistische revolutie, zodat Bela Kun [4] de macht nam en er een schrikbewind voerde. Na een communistisch intermezzo van 133 dagen, liet het regime van Horthy [5] de schaal naar rechts doorslaan. De communistische partij werd verboden. De republiek was wel uitgeroepen maar formeel bleef Hongarije een monarchie, met ca. acht miljoen inwoners. Een poging tot herstel van de Habsburgers in 1921 mislukte.

Niet uitsluitend als gevolg van de oorlogsinspanning, maar ook door het uiteenvallen van de economische eenheid, ontstond in het na-oorlogse Hongarije een heftige crisis met een zware en langdurige hongersnood. Honderdduizenden Hongaarse gezinnen met hun talrijke kinderen werden van de ene dag op de andere uit de veroverde gebieden verdreven. In het nieuwe Hongarije was weinig werk of geen plaats voor ze. Ellende en honger werden hun nieuw levenslot.

[2] Delen van Slowakije en Transsylvanië werden later onder invloed van nationaal-socialistisch Duitsland opnieuw aan Hongarije gehecht.

[3] Mihály Károlyi (1875-1955), behoorde tot de rijkste families van Hongarije. Hij maakte de bloei mee van Groot-Hongarije, steunde de Radenrepubliek en bestreed hardnekkig als balling het Horthy-regime.

[4] Bela Kun (1886-1937), zoon van een joodse notaris, als bankbediende wegens oneerlijkheid ontslagen schreef sociaal radicale artikelen. Als gevangene in Rusland werkte hij als propagandist onder de Hongaarse krijgsgevangenen en kreeg tenslotte een commando in het rode leger. Met een valse pas keerde hij terug naar Hongarije en organiseerde er de communistische partij. In augustus 1919 stortte de Radenrepubliek in en vluchtte hij naar Wenen, daarna in 1920 naar Rusland. Hij werkte een tijd als commissaris op de Krim, probeerde Oostenrijk rijp te maken voor een revolutie. Hij werd in 1928 gevangen genomen en op transport gesteld naar Rusland, waar Stalin hem tenslotte in 1937 liet liquideren.

[5] Miklós von Horthy (1868-1957), als ultra-conservatief rijksbestuurder van Hongarije vestigde hij een semi-fascistisch regime. Tijdens WO II, hield hij er een dubbelzinnige houding op na ten opzichte van het nationaal-socialistische Duitsland. In 1944 werd hij door de Duitsers afgezet. Deze droegen de macht over aan de Pijlkruisers, die in het Duitse belang een ware terreur uitoefenden.

3. Een liefdadigheidswerk voor Hongaarse kinderen

Nederland reageerde als eerste op de schrijnende toestand waarin veel Hongaarse kinderen leefden. Het land bood hulp aan. Nederland was buiten de oorlog gebleven, stond financieel sterk en had ervaring met hulpverlening. Tienduizenden Vlaamse vluchtelingen hadden er trouwens tijdens de oorlog een opvang gekregen. De eerste kindertrein met bestemming Nederland vertrok uit Budapest in februari 1920. Amper één jaar later hadden de Nederlanders al 17.243 kinderen geholpen. De kinderen zouden naar hier worden overgebracht bij pleegouders van hun eigen godsdienst. En dat schikte minder goed het protestantse Nederland, met een katholieke minderheid. Niet dat het zo was gewenst, maar de *Centrale Bond voor Kinderbescherming in Hongarije*, kortweg de *Liga* genoemd, moest er voor zorgen dat elk kind in een naar godsdienst aangepast gezin terecht zou komen. Daarom richtte de liga ook een oproep aan het rooms-katholieke Vlaanderen, omdat Hongaarse kinderen overwegend katholiek waren.

In 1923 startte hier het *Hongaarsch Kinderwerk*, met zetel in Turnhout. Deze liefdadigheidsinstelling werkte nauw samen met Nederland en met de *Bond voor Kinderbescherming* in Budapest. Structureel bestond er per bisdom een organisatie met dekenale en parochiale comités. Deze maakten propaganda in hun bladen. Pastoors beschikten over de kansel voor hun aanbevelingen.
Verantwoordelijke voor het bisdom Gent was kanunnik Gustaaf de Munck (°Sint-Niklaas, 1879 - †Sint-Martens-Latem, 1936). Aan de katholieken werd gevraagd een Hongaars kind gedurende zes maanden op te vangen. Alvorens de kinderen naar hier afreisden, werden ze in klassen ingedeeld: de klasse van de vrije beroepen(A), uit de middenstand (B) of uit de arbeidersklasse (C). Door deze indeling konden de toekomstige pleegouders hun keuze bepalen. Vlaamse pleegouders gaven de voorkeur aan kinderen uit arbeiderskringen en in mindere mate aan de middenstandsklasse. Verder bepaalden ze hun keuze volgens geslacht en ouderdom. Meisjes lagen het best in de markt en waren goed voor 82%. Slechts gezonde, maar verzwakte kinderen werden toegelaten. In Budapest onderzochten artsen de kinderen tot tweemaal toe. De maximum leeftijd van de kinderen lag op veertien jaar. De pleegouders betaalden 50 fr, als vergoeding voor treinreis [6]. Eén bepaald kind aanvragen kostte 80 fr. Dit gebeurde vooral om steeds hetzelfde kind te kunnen ontvangen, bij een tweede aanvraag of zelfs meerdere. Bovendien was geweten dat de kinderen pover gekleed waren en vooral een tekort aan degelijk ondergoed hadden.

[6] Een treinreis kostte 30.000 fr. en per trein werden zeshonderd kinderen aangevoerd.

Als bijkomende aanbeveling zouden later zoveel mogelijk voedsel- en kledingpakketten naar het kind en de ouders worden opgestuurd. Pakketten met onbepaalde bestemming werden ingezameld door de Zusters van diverse kloosters. Voor onze regio waren het de Zwarte Zusters in Dendermonde.

Twintigduizend hulpbehoevende Hongaartjes met grote verwachtingen hoopten op een pleeggezin in Nederland en Vlaanderen. Dertigduizend kinderen kenden al het genot van de Nederlandse, Vlaamse, Engelse, Zwitserse en Zweedse gastvrijheid. In mei 1923 arriveerden de eerste kinderen bestemd voor Vlaamse opvang in het Noord-Brabantse Tilburg. Hier werden ze afgehaald om ze in de Kempen bij hun pleegouders te brengen. Kort daarop volgden twee treinen uit Budapest met bestemming Vlaanderen, met respectievelijk 450 en 614 kinderen. In 1924 werden in totaal 4.174 kinderen aangevoerd. Samen met de kinderen reisden enkele Hongaarse onderwijzeressen of verpleegsters mee, die ook Duits of Frans kenden. De trein stopte uitsluitend in enkele grote stations, waar verantwoordelijken ze opwachtten. Met een kaartje om de hals en een koffertje in de hand stonden ze daar dan, in een vreemd land, omringd door onbekenden. Op het kaartje stond de naam van het pleegkind met een herkenningsnummer.

Gevraagd werd het kind tijdens de eerste dagen niet te veel te verwennen en het als een echt familielid te beschouwen. Heimwee kon de kinderen soms parten spelen, waardoor ze soms onhandelbaar werden. Belangrijk was het onderricht. De pleegouders konden een *Hongaarse catechismus* voor 3,50 fr kopen en een *Hongaarsche Spraakleer* met een kleine woordenlijst, voor 2 fr. Hierdoor trachtte men het taalprobleem te beperken.

Na hun zes maandenverblijf keerden de kinderen terug naar hun land. De pleegouders betaalden een kleine reisvergoeding van 8 fr, dit was de prijs van de treinrit tot aan de grens. De pleegouders mochten echter een langer verblijf aanvragen in overleg met de ouders. Ook adoptie was mogelijk op aanvraag.

4. Hongaarse kinderen in Hofstade

Ook in Hofstade verbleven Hongaarse kinderen. In november 1924 maakte de pastoor van op de preekstoel het *Werk der Hongaarsche kinderen* bekend. Dank zij enkele losse nota's van pastoor Romanus van Mol [7] en een memorie in het *Liber Memorialis* [8] zijn ons zeer summiere gegevens beschikbaar. Hij vermeldde dat begin december (1924) kinderen aangekomen zijn, bestemd voor de dekenij Aalst, waarbij zijn parochie niet achter blijft. Verder schreef hij dat op 16 november reeds 24 kinderen zijn ingeschreven, waarvan 22 meisjes en 2 jongens. Later zijn er nog 7 of 8 kinderen bijgekomen. In Aalst is dan een trein aangekomen (geen datum vermeld), met de 24 kinderen bestemd voor Hofstade. Ze droegen de nummers 217 tot 240. Twee niet nader genoemde personen wachtten de Hongaartjes op om ze met auto's naar de meisjesschool over te brengen, waar ze door hun pleegouders werden onthaald. Eén Hongaarse priester en een inspecteur begeleidden de kinderen en onderrichtten ze. In 1925 werd een tweede reeks van 8 kinderen aangevraagd, waarvan de aankomst op 3 februari was voorzien. Waarschijnlijk is dan een tweede Hongaarse priester meegekomen. Beiden droegen hier in totaal ca. 16 missen op [9]. In 1925 werden in Hofstade 32 Hongaarse kinderen opgevangen. Namen, afkomst of andere gegevens zijn ons niet bekend.

Een niet gedateerde lijst -maar te situeren ca. 1924-1925- vermeldt de 24 kinderen hierboven reeds geciteerd, zonder hun naam, maar wel hun 'klasse', en bij wie ze waren gelogeerd. Drieëntwintig pleegouders betaalden elk 50 fr. Op het moment dat de lijst werd samengesteld was er één persoon als niet betaald genoteerd [10].

- een meisje, 8 jaar, bij pastoor Romain van Mol [11].
- een meisje, 8 jaar, bij onderpastoor Camille Michiels [12].

[7] Romanus Joannes van Mol, geboren in Aalst op 20 juni 1842, werd priester gewijd in 1868. Hij was achtereenvolgens coadjuctor te Hillegem (1868) onderpastoor te Eeklo (1871) en pastoor van Hofstade van 30 januari 1888 tot zijn overlijden op 8 april 1929.

[8] Kerkelijk archief Hofstade (K.A.H.), nr. 90: Liber Memorialis.
K.A.H., 92.03: Nota's betreffende Hongaarse kinderen, 1927.

[9] K.A.H., 71: Handboek met fundaties arm- en kerkbestuur 1906-1928.

[10] K.A.H.,112: Registrum pastorale ab anno 1843, 1843-1982.

[11] Irène Horváth.

[12] Camille Michiels (°Woubrechtegem 31-3-1881), werd priester gewijd in 1904 en onmiddellijk als leraar in het Sint-Aloïsiuscollege in Ninove aangesteld. Van 1915 tot 1930 was hij onderpastoor in Hofstade. Daarna was hij achtereenvolgens pastoor in Appels, Opstal, Vinkt en Kerksken. In het najaar van 1965 ging jij op rust in Belsele, waar hij op 5 april zijn 100ste verjaardag vierde. Kort daarna, op 28 november 2001 overleed hij. L. SCHOKKAERT (red.), Biografisch repertorium van de priesters van het bisdom Gent 1802-1997, Leuven, 1997.

Sandor Heggy. Hij verbleef bij de kinderen Clinckaert: Delphine, Clemence (wed. J. de Swaef), Désiree en Eugeen, in de Blektestraat (slagerij). Hij correspondeerde regelmatig met zijn pleeggezin. Heggy sneuvelde in de winter 1944-1945 tijdens het Ardennenoffensief. (mededeling en verz. Mimi De Loose)

- een meisje, 8 jaar, bij de jufvrouwen De Clippele.
- een meisje, 10 jaar, bij Marie Daelman [13].
- een meisje, 9 jaar, bij Arthur Possemiers.
- een meisje (B), 8 jaar, bij Aloïs Daelman-(Marie Steenhout).
- een meisje (B), 10 jaar, bij Joseph Clinckaert-(Maria de Swaef).
- een meisje (B), 10-12 jaar, bij Prosper Hendrickx [14].
- een meisje (A), 7 jaar, bij Antoine Eeman.
- een meisje (B), 8 jaar, bij Remy Blondeel-(Maria) van Heck.
- een meisje (B), 10 jaar, bij (Judocus) van Malderen-(Maria) van Heck.
- een kind (A), 8 jaar, bij de jufvrouwen Daelman-Sterck.
- een kind (B), 6 jaar, bij Mieken Herrewegh-Van Gijseghem.
- een kind (B), 8-9 jaar, bij Adolf Saey-(Rosalie de Decker), 'Heuvrenbosch'.
- een kind (A), 8-9 jaar, bij Wed. Van Gyseghem, Hoogstraat.
- een kind (A), 7-8 jaar, bij Petrus Schampheleer.
- een kind (A), 8 jaar, bij (Frans) van Wezemael, burgemeester [15].
- een kind (A), 6 jaar, klooster.

[13] Maria-Antonia Daelman (°Hofstade 25-12-1851-+Hofstade 22-3-1951), ongehuwde dochter van Anselmus Daelman en Anna Verbustel, landbouwers. Zij was jubilerend lid (1912) en raadslid van de congregatie van Onze-Lieve-Vrouw.

[14] Prosper Hendrickx (°Aalst 30-12-1865; + Hofstade 14-8-1930), nijveraar, gehuwd met Maria Joanna van Sande (+ Hofstade 1-5-1904). Hij was voorzitter van het plaatselijk Nationaal Hulp- en Voedingscomité tijdens de Eerste Wereldoorlog en ondervoorzitter van de Katholieke parochiale en sociale werken van Hofstade.

[15] Frans van Wezemael was burgemeester, met een onderbreking tijdens de Tweede Wereldoorlog, van 1921 tot zijn overlijden in de zomer van 1950.

Groepsfoto met Hongaarse kinderen bestemd voor de dekenij Aalst .
Naast de geestelijke, links en rechts de begeleidsters. Uiterst rechts in beeld, Irène Horváth (aangeduid met pijl).
(verz. Irène Horváth)

- een kind (A), 12 jaar, bij H. Borreman, Hoogstraat.
- een kind (B), 7-8 jaar, bij Vandewarder (sic;Van der Waerden).
- een jongen (B), 9 jaar, bij Dorothea van Heck.
- een meisje (A), 7-8 jaar, bij Louis Daelman.
- een meisje (B), 9 jaar, bij Donatus Keymeulen-(Emelina Marckx).
- een jongen (A), 7 jaar, bij Aloïs Clinckaert-(Maria de Smet) [16].

We beschikken echter over meer details van het jaar 1927. Op enkele losse briefjes noteerde pastoor Van Mol toen hun namen, hun afkomst en hun verblijfplaats. Bovendien stelde hij een naamlijst samen van de kinderen die in januari 1927 in Hofstade verbleven.

We geven hier in alfabetische volgorde de gekende namen weer:
- Fazekas Róza, afkomstig van Budapest. Verblijf bij Keymeulen-Marckx, Babbelaar.
- Holyka Jósza, afkomstig van Budapest. Verblijf bij Eugene Callebaut, Hoogstraat. Terug januari 1927.
- Horváth Irène, afkomstig van Sopron [17]. Verblijf bij pastoor Van Mol, pastorij, Hoogstraat [18].
- Horváth Feré, broer van Irène, verblijf bij pastoor Van Mol. Terug naar Hongarije begin 1927.
- Ilrja, geen gegevens bekend.
- Kaltar Ilona, verblijf bij Petrus Peynsaert, Eeckout. Terug 1927
- Kling Jozsef, afkomstig van Soroksár (Budapest). Verblijf bij de kinderen Daelman, Hoogstraat. Terug naar Hongarije mei 1927.
- Kling Maria, zus van Jozsef. Verblijf bij de kinderen Daelman, Hoogstraat. Terug naar Hongarije samen met haar broer. Terug mei 1927.
- Kóloman Jósza, afkomstig van Budapest. Verblijf bij Eugene Callebaut, Hoogstraat. Terug januari 1927
- Móezik Maria, afkomstig van Esztergom [19]. Verblijf bij de zusters, klooster. Terug naar Hongarije mei 1927. Haar vader was lid van de Kon. Hongaarse Garde (M. kir àllami) [20].
- Mooik Maria, afkomstig van Esztergom. Verblijf bij de zusters, klooster.
- Rösler Theres, verblijf bij Victor de Clippele. Terug januari 1927.

[16] Ouders van Joseph, zie hoger.
[17] Stad aan de Hongaars-Oostenrijkse grens. Bij het verdrag van Trianon werd de stad aan Oostenrijk toebedeeld, maar door een referendum (1921) wensten de bewoners tot Hongarije te horen.
[18] Pastoor Van Mol was familie van haar zeer welstellende pleegouders, die in Aalst woonden. I. Horváth publiceerde in 2001 haar memoires als 'Hongaars kind' in Land zonder ooievaars. Woont thans in Sint-Agatha-Berchem.
[19] Ligt noord-west van Budapest, aan de grens van Slowakije.
[20] Met dank aan mevr. I. Horváth, die ons hierop attent maakte, door het vertalen van de term.

- Valack József, afkomstig van Budapest. Verblijf bij Keymeulen.

Irène Horváth vernoemd verder nog [21]:
- Stefanie, verblijf bij de familie Hendrickx, Hoogstraat [22].
- Roszi, verblijf in een kruidenierswinkel uitgebaat door drie gezusters, Hoogstraat. Het betreft hier de gezusters Daelman-Sterck, in de volksmond gezegd bij Sterkens [23].

Talrijke weldoeners schonken ca. 1924, een behoorlijke som geld [24].

5. Verloop van een terugreis

Het treinverkeer van toen is absoluut niet vergelijkbaar met het huidige. Een stoomlocomotief is nu eenmaal geen HST! Een treinreis van Budapest naar hier duurde meerdere dagen. Er waren talrijke vertragingen onderweg, aan de grenzen (tolheffingen) en door technische mankementen. Locomotieven dienden te worden gewisseld aan de grenzen. In de bergstreken was er een trek- en duwlocomotief nodig.

Aan de hand van het reisverslag opgesteld door Floris Prims [25], stellen we de reisroute voor. Het is weliswaar een reis naar Budapest, maar de terugreis verschilt niet veel van de heenreis. De reis die hij maakte duurde van dinsdag tot vrijdag. Veertig verpleegsters en enkele geestelijken vergezelden toen de kinderen.

De trein stoomde via Leuven, Namen, Jemelle, de Luxemburgse-Franse grens, de *tolstatie* Thionville, Strasbourg, Basel, Zürich, Buchs (Oostenrijkse *tolstatie*). Verder ging de reis over Lichtenstein, Feldkirch, door Tirol, Voralberg, Landeck, Brunnentabelviaduct, Langen, Rijn-Donauscheiding, Gerling (Salzburgerland), Zell-am-See, Bischofshoven, Slazacht en Salzburg.

[21] Land zonder Ooievaars, p. 44.
[22] In hierboven geciteerde lijst is een meisje van ca. 11 jaar genoteerd.
[23] Med. Mimi De Loose.
[24] Van den Bossche, onderwijzer, Achille Caudron, Gustaaf Matthijs, Frans Hendrickx '1ste gifte', Jufvrouwen Pannekoek, Ernest van Heck, Jean en Barbara de Man, Hilaire Caudron schonken elk 100fr. Schonken een gift van 50fr: wed. Maesschalck, Jef Borreman, kinderen Joseph Clinckaert, Gustaaf de Haeck, Schockaert Wijveld, Moens Eekhaut, Joseph van Hauwermeiren, Aline Singelijn, Gustaaf Lorie-Beirens, Louis Moernhout en Xavere van Cauter .Anderen gaven diverse bedragen: Aloïs Mertens - 80 fr, dokter (De) Loof -20 fr, Gustaaf Claessens - 40 fr, anoniem (Cobbaut) 20 fr, Amelie Berth - 10 fr, Petrus Roggeman - 5 fr; Michel van Sanne (sic; Van Sande) - 80 fr en vrouw Pispot (sic) 4 fr. Een niet met achternaam genoemde Frans gaf een gift van 100 fr.
[25] Floris Prims (Antwerpen 1882-A'pen 1954), een sociaal gericht priester, had enige ervaring met vluchtelingen. Tijdens de Eerste Wereldoorlog werd hij door Mgr. De Wachter naar Engeland gestuurd waar hij een hulporganisatie voor de Vlaamse vluchtelingen oprichtte. Als historicus en als stadsarchivaris van Antwerpen, heeft hij een belangrijke reeks bijdragen over Antwerpen, het aloude Hertogdom Brabant en de Kempen geschreven.

Hier was een oponthoud van twee uur, waarbij de kinderen de gelegenheid hadden een korte wandeling te maken. De oorzaak van deze stilstand was te wijten aan een Oostenrijkse maatregel, waarbij de trein als goederentrein werd beschouwd. Hier is reeds driekwart van de reis afgelegd. Verder ging het over Linz, Wenen, Hegyeshalom (Hongaarse grens). Hier werden een deel van de kinderen door hun ouders opgehaald. Verder over Györ, Komárom naar de eindbestemming, het Ooststation van Budapest. Elke treinwagon had een nummer. Een naamafroeping door een verpleegster zorgde voor het vlotte verloop. Het was ongetwijfeld een ontroerend weerzien na een lange scheiding. Sommige kinderen vielen uit een droomwereld terug in de ellende en keerden later weer terug naar hun gastouders. Tientallen bleven uiteindelijk definitief en bouwden hier een nieuw leven op, in het *Land zonder ooievaars*, zoals Irène Horváth het zo mooi verwoordt. Hun geliefde *Magyarország*, dat zijn ze echter nooit vergeten.
In 1930 is de laatste *kindertrein* uitgereden.

Na de Tweede Wereldoorlog herhaalde de geschiedenis zich. Op 7 september 1947 schreef het *Hofstade's Parochieblad* [26] dat de komst van Hongaarse kinderen rond 10 oktober was gepland. *Caritas Catholica* zocht nog pleegouders die gedurende zes maanden een kind zouden opnemen. Ook nu zouden enkele kinderen definitief worden geadopteerd door hun pleegouders en hun later leven in Hofstade opbouwen.

Marc Uyttersprot
Krokusstraat 1
9308 Hofstade

Bronnen en literatuur

a. Archief
K.A.H., 71, Handboek met fundaties arm- en kerkbestuur 1906-1928.
K.A.H., 90, Liber Memorialis.
K.A.H., 92.03, Nota's pastoor Van Mol.
K.A.H., Registrum pastorale ab anno 1843, 1843-1982.
Mevr. Irène Horváth, documentatie en gesprek 23-7-2003.

b. Literatuur
HORVÁTH, I., Land zonder ooievaars, 2001.
KNOL, J., Tussen Boedapest en Bergumerheide, Kampen, 2003.
PRIMS, F., Korte leidraad voor het Hongaarsch kinderwerk, Antwerpen, s.d.
TRIOEN, G., 'Op zijn Hongaars!', in Eigentijds, november, 2002.
ZISCHKA, A., Volken in ballingschap, Tilburg, 1960.

[26] Hofstade's Parochieblad, 3de jrg., nr. 41.

GESCHIEDKUNDIGE
VEREENIGING
HET LAND VAN AALST

LOSSE NUMMERS - OUDE JAARGANGEN - PUBLICATIES

Los nummer: € 5
Volledige jaargang: € 16

Niet alle jaargangen en nummers zijn nog in voorraad.

H. VAN ISTERDAEL, e.a., Bibliografie van de Gemeenten van het Land van Aalst (1950-1983), 2 banden - 915 blz.: € 30

G. VANDE WINKEL, W. VERNAEVE, Systematisch register op de jaargangen 1 - 50 van het geschiedkundig tijdschrift Het Land van Aalst 1949 -1998, Aalst, 1999 - 158 blz.: € 6

Kaarten van het voormalige "Land van Aalst" - kleurendruk:
- Horenhault (1596), 1988: € 24
- Sanderus, 1998: € 5

5 Reproducties van Sanderusprenten - kleurendruk - 1998-2000
- Waterkasteel - Moorsel
- Kasteel - Zandbergen
- Abdij Ten Roosen - Aalst
- Miniemenklooster - Geraardsbergen
- Kasteel -Idegem

per stuk: € 2,5
volledige reeks in mapje: € 10

De prijzen zijn te verhogen met de portonkosten. Vooraleer te bestellen, neem eerst contact op met Marc Uyttersprot : tel. 053 70 21 79.
e-mail: marc.uyttersprot@belgacom.net

De verzending gebeurt na storting van het verschuldigde bedrag op rekeningnummer 422-4072681-04 van Het Land van Aalst, Oude jaargangen, Krokusstraat 1, 9308 Aalst-Hofstade.

DE RIEMAECKER printing BVBA

50 1947 1997

Nukerkeplein 9 • B-9681 Nukerke
Tel. (055) 21 14 04 • Fax (055) 21 20 00 • ISDN (055) 20 65 99
e-mail: info@deriemaecker.be • website: http://www.deriemaecker.be

Op de kaft is de penning van "Het Land van Aalst" (1617) weergegeven. Op de voorzijde staat het wapenschild van de twee steden Aalst en Geraardsbergen, op de achterzijde dat van de vijf baronieën Rode, Gavere, Zottegem, Boelare en Schorisse.

HET LAND VAN AALST - DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
Jaargang LVI - 2004 - Nummer 1 - januari - februari - maart

D. MANNAERT
Bijdrage tot de geschiedenis van de stad Aalst tijdens de crisisjaren 1840-1850 (Deel 1) 3-36

M. COCK - G. VAN BOCKSTAELE
De Geraardsbergse oorkonders van 25 februari 1381 (Deel 5) 37-54

M. UYTTERSPROT
Hongaarse kinderen in Hofstade (ca. 1924-1927) 55-64

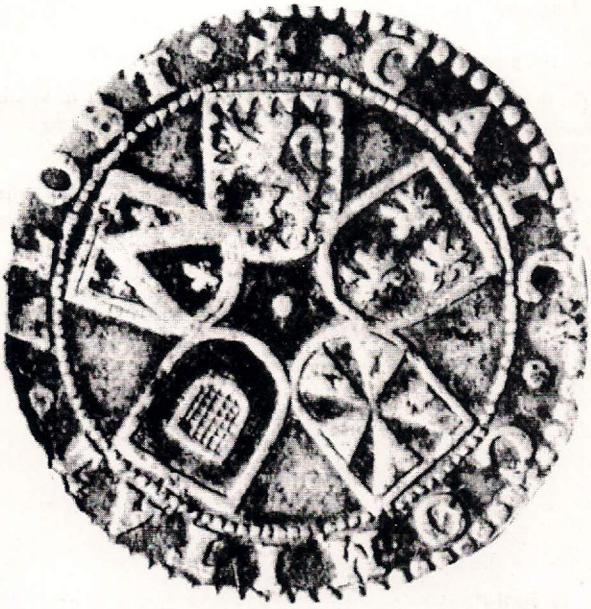

Afgiftekantoor: 9340 Lede
Erkenning: P 303215

Verantw. uitg.: Dirk Van de Perre
Hoogstraat 23, 9401 Ninove-Pollare